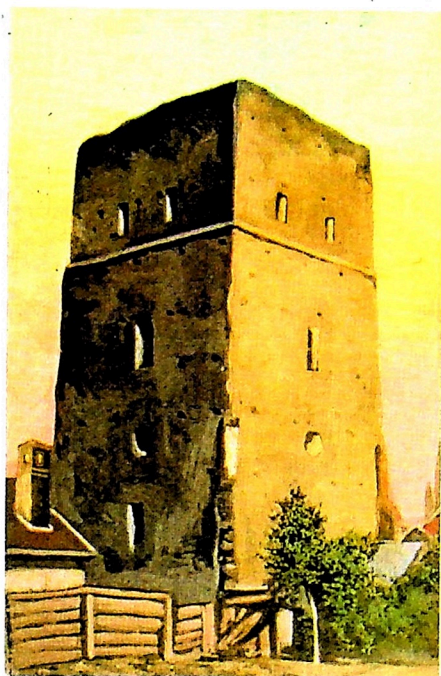


Dánielisz Endre

Nagyszalonta évszázadai



Dánielisz Endre

Nagyszalonta évszázadai

Hely- és művelődéstörténeti,
urbanisztikai kronológia

Kiadja a Nagyszalontai Polgármesteri Hivatal
és az RMDSZ Bihar megyei szervezete
- 2003 -

E könyv
Nagyszalonta városnapjának köszöntésére
jelent meg 2003. június 3-án,
a Polgármesteri Hivatal
és az RMDSZ Bihar megyei szervezetének
anyagi támogatásával

Számítógépes szerkesztés:

Fekete András

Szathmáry László

Szövegkorrektúra:

Dánielisz Endre

Előszó

E történelmi kronológia célja, hogy minden olvasónak feltárja Nagyszalonta megyei jogú város gazdag, évszázados történetét. A könyv nemcsak nyers adatok felsorolása, hanem az akkori idők történelmi, szociális, politikai eseményeit mutatja, időrendi sorrendben. Meggyőződésem, hogy e könyvet elolvasva minden nagyszalontai fokozottabban hálát érez szülőföldje iránt, föl vállalva annak szellemi és tárgyi örökségét, azon érdekből, hogy a következő generációk is becsüljék és ápolják e közösségi vagyont.

Városunkról utoljára 1906-ban jelent meg tömör összefoglaló tanulmányosorozat, a hajdú harcosok letelepedésének 300. évfordulójának köszöntésére.

Nagyszalontáról még soha senki sem szedte az évek, évtizedek rendjébe a történelmi, helytörténeti, művelődési eseményeket, noha ezek érdemesek arra, hogy a történelmi aranykönyvébe följegyeztessenek.

Ez a múltba tekintés az 1108-tól 2002. december 31-ig terjedő, közel kilenc évszázad lényeges, vagy csupán különlegességénél fogva megőrzésre érdemes eseményeit sorakoztatja föl.

A szerző nem egy ízben hangoztatta, hogy esztendőnyi munkája során a történetírás klasszikusának, Titus Livius-nak az alapelve vezérelte: sine ira et studio (harag és részrehajlás nélkül).

Miért ajánlom e könyvecskét figyelmes átolvasásra?

- tudatos vonzódást, ragaszkodást kialakítani a szülőhelyüket alaposabban megismerni szándékozókban.
- támpontot kínálni egy-egy intézmény vagy az élet egy meghatározott jelenségét kutató személy számára.
- hiteles adatokat szolgáltatni a majdani helytörténészeknek, hogy a korábbiaknál teljesebb monográfiát írjanak Nagyszalontáról.

Köszönet Dánielisz Endre tanár úrnak e nemes és értékes munkájáért!

Nagyszalonta, 2003. tavasza

Tisztelettel,
Tódor Albert polgármester

- 1108 *Kölesér* első okleveles említése. A következő századokban Dél-Bihar egyházi, gazdasági és iskolai központjává lett. Ez elsősorban a katolikus esperesi székhelyi rangnak, monostori iskolájának, továbbá annak köszönhető, hogy az észak-déli (Várad-Arad) és a kelet-nyugati (Belényes-Gyula) országút itt keresztezte egymást, ami az árucserre folyamatosságát biztosította.
- 1214 Városunk nevének első írásbeli megörökítése *Zolunta* alakban. II. András (Endre) király adománylevelében megerősíti a váci püspököt korábbi, itteni birtokában.
- 1241 Hadjáratuk során a tatárok vidékünk településeit is elpusztították. Rogerius váradi kanonok 1243-ban, a *Carmen Miserabile* című verses krónikájában örökítette meg a tragikus eseményeket.
- 1273 – től *Kölesér*, a korábbi királyi birtok – feltehetően IV. (Kun) László adományaként – a váradi katolikus püspökség patrimoniuma.
- 1282 januárjától *Kölesér* nyújtott menedéket IV. László eltaszított nejének, Izabella Erzsébet királynénak. Bizonyítja ezt egyik adománylevelének itteni keltezése.
- 1332 - 1337-es pápai tizedjegyzék az Erdőhátság újra benépesedéséről vall. Városunk neve ebben *Zalancha*, majd *Zalanta* alakban fordul elő. Károly Róbert király e vidéket Lemenchei István fiának, Bertalannak adományozza, kinck halála után veje, Vásári Miklós fia, Tamás örökli. A század végén, 1398-ban tőle szerzi meg a Toldi család, de mellettük egy ideig – így 1433-ban – a Nadaby család is birtokosként tűnik fel. A lakosság megközelítő száma Köleséren 2800-3000, Szalontán 300-320 lélek.
1349. július 17. Meszesi Demeter váradi püspök egy Sarkad és Kölesér között fekvő birtokon adja ki levelét „a román atyafiak betelepítése végett”.
- 1444 Beiratkozott a bécsi akadémiaira Kölesér szülötte és iskolájának végzettye, Paulus de Kellesér, akit 1488-ban Franciscus de Kereser követ.

- 1456 Az első ismert szalontai peregrinus, a szintén Bécsben tanuló Stephanus Litterati de Zalanta.
- 1495 Kölesér egyik iskolamestere a helybeli származású Zsoldos János. Ő az első, név szerint ismert itteni tanító.
- 1514 májusában Köleséren gyülekeznek Dózsa György mezítlábas hadai, hogy Arad, Lippa, Solymos, Csanád megtámadására induljanak.
- 1548 tavaszán Erdély és a Partium rendjei soros országgyűlésüket Kölesér várában tartották, amelyen részt vett Fráter György (Martinuzzi vagy Utyeszenics György) váradi püspök, Erdély kormányzója is.
- 1550 A Kölesér-mentén Lippai Kristóf hirdeti a protestáns vallási tanokat. Ekkortól kezdik őt Köleséri Kristófként emlegetni. – Az ötvenes évek elején az Erdőhátság falvaiban (a Fekete-Köröstől északra eső terület) a lakosság a protestantizmus kálvini irányzatát követi. Hozzájuk csatlakozik a Toldi család szalontai ága is.
- 1552 A két Toldi testvér, Miklós és Mihály, 13 és fél jobbágyporta fölött rendelkezik, ahol körülbelül 325 ember él.
- 1556 – től vidékünk az erdélyi fejedelmek hatáskörébe tartozik.
1598. október 1. és november 3. között Szaturdzsi Mohamed másodvezér sikertelenül ostromolja Várad erődítményeit. A visszavonuló török hadak dühükben Kölesért és az Erdőhátság többi települését – közöttük Szalontát, Bagdot, Patát, Barmódot, Répáskeszít – földig rombolják, lakóit gyilkolják, rabláncra fűzik. A megmaradtak a környező erdők, mocsarak szigeteire és a biztonságosabb falvakba menekülnek.

1606. március 14. Bocskai István fejedelem a „Jothé Gergely kapitánysága alatt vitézkedő 300 hajdút” paraszti, jobbágyi állapotából adománylevelével kiemeli, és nemesi kiváltságokkal jutalmazza. Ugyanakkor katonai, védelmi feladatot bízva rájuk, Kölesér várába telepíti őket. A hajdúk a törökök folytonos támadásaitól veszélyeztetett és elnéptelenedett mezőváros helyett a kisebb, de védhetőbb Szalontát választják szálláshelyül. A birtokos Toldi Györgynek kezdetben évi bért fizetnek.
1606. június 3. Szalontán végbemegy a hajdúk birtokba iktatása. A fegyverek oltalmában bízva a környékbeli lakosok, s a Toldiak egykori jobbágysai is ide telepednek. Jothé Gergely irányításával önnön védelmükre várat emelnek. Így a korábbi jelentéktelen település rövidesen virágzó mezővárossá rangosul.
1607. augusztus 2. Rákóczi Zsigmond fejedelem – szolgálatuk jutalmaként – Szil és Barmo pusztát a hajdúknak adományozza.
1610. október 2. Báthori Gábor megerősíti a Bocskaitól kapott kiváltságokat, sőt vásártartási, és a Korhány s a Kölesér vizén vámszedési jogot biztosít nekik.
1613. május 5. Báthori Gábor a hajdúk pártjára áll, amikor Toldi Mihály birtokigényét kívánja ellenükben érvényesíteni. Az oklevél Jothé Gergelyt kiváló vezetőnek és jurátusnak nevezi.
1624. március 14. A szalontai hajdúk az Orosi pusztta egy részét megvásárolják Révai Katalintól. Később a többit is hozzácsatolják. A gyapjúi pusztát bérbe veszik.
1625. szeptember 22. A Toldi-család véglegesen megváltik Szalontától miután a hajdúk 1000 tallérért, örök áron megvásárolják. Ezt a Bethlen Gábor fejedelem által kibocsátott oklevél részletesen leírja, majd függelékben közli a kiváltságos hajdú családfők névsorát.
1631. április 19. I. Rákóczi György újabb puszták birtokosaivá teszi a szalontai hajdúkat. Az 1598-ban elpusztított Kis – és Nagyvásári, Simonkerék és Répáskeszi ezentúl hozzájuk tartozik. Esztendő múltán a kézai pusztát már maguk vásárolják meg.

1636. október 6. A történelmi jelentőségű szalontai csata során Győri Jakab hadnagy vitéz hajdúival megfutamítja a túlerőben lévő törököket. Ezzel sikerült I. Rákóczi Györgyöt fejedelmi székében megerősíteni az oszmánokkal szövetségző Bethlen Istvánnal szemben. – Ezután 22 évi békés korszak köszönt rájuk, melynek során gazdaságilag megerősödnek, egyházuk és iskolájuk felvirágzik.
- 1636 A hajdúk a vár központi „öreg – tornyát” építik. Ez a későbbi Csonkatorony. A kapitányi székhelyet és otthonaikat már 1620 táján várfallal, széles földhányással, palánkkal és vizesárokkaal vették körül.
1637. június 14. Huszti András az első név szerint ismert református lelkész, noha Szalonta népének a megtelcpedés óta voltak lelkipásztoraik. Neveiket mostantól mind a mai napig folyamatosan följegyezték.
- 1639 ősziég Pankotai Ferenc városunk alumnusaként (ösztöndíjasaként) Hollandiában tanul. Hazatérte után a váradi református főiskola tanára, majd a szalontaiak lelkésze. Nálunk készíti el Nicolaus Vedelius Szent Hilarius című „elmélkedésének” magyar fordítását, helyi adatokban bővelkedő előszóval. Öt tekinthetjük az első ismert szalontai irodalmárnak, tollforgatónak.
- 1644 A szalontai hajdúk és a beköltözöttek között dúló jogi- és birtokviszályba I. Rákóczi György fejedelemnek kellett ismételtén békítőleg beavatkozni.
1658. szeptember 4-5. A készülő török támadás híre hallatán II. Rákóczi György fejedelem parancsára a szalontaiak elpusztítják erődítményüket (A Csonkatorony ekkor lett csonka.) A lakosságnak csak egy része menekült el. Papjuk is helyben maradt. Az oszmán uralom 34 évig tartott.
1660. július 13. – augusztus 27. Ali pasa – 49 napi ostrom után – elfoglalja Váradot. Református Főiskolája Debrecenbe menekül. Ekkor szűnik meg a szalontai schola váradi kapcsolata.
- 1662 A szalontaiak Debrecenből hoznak rektort. Mostantól iskolánkat a híres Református Kollégium partikulájának, kihelyezett intézményének tekintjük. Kapcsolatuk a XIX. század végéig fennmarad. Az anyaiskola gyakorlatát követve, az alsó fokon preceptorok (nagyobb diákok) tanítanak, míg a rektor a grammatistákkal (a mai V. és VI. osztály) foglalkozik.
- 1665 Evlia Cselebi, a híres török világljáró vidékünket is fölkereste. Leírásában Szalontát lakott helyként tünteti fel: „Szalonta vára attól az időtől fogva

(1658) elpusztultan áll; külvárosa azonban jól ki van építve. Csinos és fejlett város cz.”

- 1670 táján a török hódítók a várat helyreállítják, ahol katonaságot állomásoztatnak.
1692. június 7. Heissler Donáth tábornok csapatai felszabadítják Váradot. A törökök Szalontáról is kivonulnak; az elmenekültek hazatérnek; gazdasági helyzetük jelentősen javul. Ellenben az évszázaddal ezelőtt elpusztított erdőháti városok (Kölesér és Pata) és falvak (Szil, Keszi, Kéza, Vásári stb.) többé föl nem támadnak. Pusztákként kerülnek a szalontaiak tulajdonába.
- 1693 A hagyomány szerint a gyarapodó reformátusok ekkor emelik iskolájuk szomszédságában tornyos fatemplomukat, amit „cinterem”, azaz temető vett körül. (Ez a mai Bocskai és az Iskola utca kereszteződésében, a Mikó-iskola és szomszédai telkén terült el.)



Bocskai István – a városalapító fejedelem

XVIII. század

1702. március 14. I. Lipót császár Szalontát és még 12 hajdútelepülést hg. Esterházy Pál nádornak adja zálogként, s ezzel kiváltságos helyzetén, adómentességén ejt csorbát.
- 1711 - től folyamatosan ismerjük a református iskola rektorainak nevét és szolgálati idejét, akik a debreceni Református Kollégium nevelési eszményeit, módszereit, tankönyveit hozzák magukkal. A középfokú oktatást ők biztosították. Ebben részesült az a Michael Szalontai nevű diák, aki a század első éveiben a hollandiai Franeker egyetemén tanult.
- 1714 - ből származik az iskola igazgatójának és a leányokat oktató személynek a díjlevele.
- 1715 A hajdúivadékok (a nemesek) s a később beköltözöttek (a nemtelenek) közössége között keletkezett feszültség tovább nehezítette a fiskus (államkincstár) és az Esterházyak követelése miatt gondokkal küzdő lakosság anyagi helyzetét. Ez a társadalmi ellentét egy évszázadnál is tovább tart; olykor egymás házáinak, javainak elpusztításához vezet.
- 1745 Mária Terézia városunkat véglegesen hg. Esterházy Antal Pálnak adományozza, aki a lakosságtól jobbágyi szolgáltatásokat követel. Az önmagukat nemeseknek, s ezért szabadoknak valló hajdúivadékok e rendelkezéssel egy évszázadon át szembe szálltak, és jogaikat érvényesítendő, pert indítottak. Ennek részeredménye az, hogy a derecskei uradalom számára nem kellett robotot teljesíteniük, hanem az évi taksa kifizetése után a saját birtokán mindenki szabadon gazdálkodhatott.
- 1750 – 1755 A dűledező fatemplom helyett a reformátusok Isten új hajlékát az iskola előtti téren téglából emelik. Noha fundamentuma azonos, de külsejében, belsejében egyaránt eltért a jelenlegitől. Köréje védőfalat és sarkbástyákat építettek.
- 1755 A lakosság közhangulatát egy helybeli „boszorkány” feltűnése és megbüntetése borzolta föl. A hagyományos tévhitük nem egykönnyen tűntek el.

1755. december 21. Egy szürszabó fiaként látta meg a napvilágot Földi János, a későbbi hajdúsági orvos, természetbúvár, nyelvtudós és költő, Csokonai Vitéz Mihály példaképe.
- 1757 A templom tornyára, a „görög” kereskedők ajándékként, óra is kerül. Debrecenben készítették.
- 1762 A Helytartó Tanács rendeletére a Bocskai fejedelem adományozta harcias címert egy békésebbel kellett fölcserélni: a pajzs közepén terebélyes gyümölcsfa; fölötte csőrében olajágot tartó galamb.
- 1762 A földesúr, hg. Esterházy Pál csalárd módon megszerzi a szalontaiak által ősi jogon birtokolt, nagy kiterjedésű pusztákat, amelyek a rideg pástorkodásnak és fejlett állattenyésztésüknek, ezzel vagyonosodásuknak alkották alapját.
- 1765 A város lakóinak száma 5290 fő.
- 1770 – 1780 között építették az első téglafalú házakat; tulajdonosaik: Bajó Mihály és Balázs.
- 1773 A Hármas Kis Tükör című, a református iskolákban használt tankönyv városunkról, környékünkről ezeket írja: „a Szalontai járásban Beél, Cséffa, Sarkad, Szalonta tízezer református lakossal, anyaszentegyházzal, postahivatallal; határa felette termékeny, híres sertés-tenyésztése, görög dinnyéje.”
- 1794 Az évekig tartó szárazság tetőzése. A víz még a kutakból is kiapadt. Az állatállomány fele elpusztult. A szegény családok a gyékény gyökeréből őröltek lisztet.

1808. szeptember 15. Az utolsó „boszorkányüldözés” Szalontán, amelybe Veres Rébék védelmében Bajó Mihály főbíró és Miskolczi Mihály főszolgabíró is hallatta szavát. A tetteseket elítélték. Ennek a valós esetnek a mondai változata ihlette 1877-ben Arany Jánost a Vörös Rébék című balladája megírására.
1815. május 8-án született Lovassy László jogász, politikus és újságíró, az 1848-as események egyik szellemi előkészítője, „a szabad szó vértanúja”.
- 1816 telétől szélsőséges időjárás zúdul a vidékre. A hófűvások tanyákat temetnek el. A tavaszi árvízben 300 ház összedől. Egy éven át a Kajla kocsmától a Tiszáig dereglyével lehetett közlekedni. Az éhínség addig nem tapasztalt méreteket öltött, s ez 1817 nyaráig, az aratásig eltartott.
- 1817 Nagyszalonta lakóinak száma 7475 fő.
1817. március 2. Egy náddal, szalmával fedett parasztházban megszületett Arany János, a legnagyobb magyar epikus költő, e város hallhatatlan fia.
1819. április 21-én született Rozvány György ügyvéd, helytörténész, Arany János kortársa. Elsőként írta meg Nagyszalonta történetét a kezdetektől 1849-ig. Arannyal kapcsolatos emlékidézése forrásértékű.
- 1821 Megkezdték a Nagyváradot Araddal összekötő országút alapozását, „megkövecselését”. A munka még 1847-ben is tartott, s ez Aranyt A szegény jobbágycímű versének a megírására ihlette.
- 1821 Törvénytelen katonafogdosás. A megszökött legények erdőbe, nádasokba vetik be magukat, és betyárokká lesznek.
1822. április 14. A református egyházközség általános és mély gyásza: húsvét első napján halt meg Szakács Mihály, másodnapján Kiss György lelkész. Harmadnapon mindkét pásztorát egyszerre temette el a gyűllekezet.

- 1822 Az elhunytak helyébe Nagy Józsefet és Balogh Pétert választják. Ebben az évben alakul meg az önálló Nagyszalontai Református Egyházmegye, amely 1948 májusáig tevékenykedik. Első esperese Nagy József. Őt Balogh Péter követi, akit innen emelnek a debreceni székhelyű Tiszántúli Református Egyházkerület püspöki méltóságába.
- 1822 Három évi instanciázás után megalakul a csizmadia céh, az első kisiparos tömörülés. E szakmai érdekképviselet létrejöttét mindaddig a földesuraság és a helyi tanács gátolta. Utánuk a tímárok következnek, akik csak 1835-ben alkothattak céhet.
- 1825 Az első gyógyszerár létesítése, Korona néven.
- 1830 táján újabb 7-8 téglaház épül.
- 1831 Az egész országban kolerajárvány, de Szalontán egyetlen áldozatot sem szed. Köszönhető ez első orvosának, Zsugovits Demeternek, aki idejében karantént rendelt el, minden kapcsolatot megszakítva más helységekkel.
- 1834 nyarán ide is betört a kolera. Háromszázan estek áldozatául.
1834. október 25. Földrengést észleltek Nagyszalontán és tőle nyugatra. Egy épület tűzfalát megrepsztette.
- 1835 Nagyszalontán 9640 lakosról tud a hivatalos statisztika.
- 1836 Ismét pusztít a kolera. Négy hét alatt négyszázan haltak meg. – Ebben az évben – a nagy szárazság következtében – közel 2400 szarvasmarha hullott el, és a gabonatermés sem biztosította a nép mindennapi kenyerét.
- 1836 őszétől 1839 januárjáig Arany János korrektorként, igazgató helyettesként a felsős diákokat oktatja, énekkart vezet és színjátszó csoportot szervez. – Ekkortól kezdik a gimnáziumi tantárgyakat magyarul tanítani, a korábbi latin helyett.
- 1839-re a piactér déli során felépül a csizmadiaszín, a céhbeliék fedett előadású helye.

- 1839 Az egészséges és tűzbiztonságos házak építését elősegítendő a városvezetés téglá- és cserépetőt működtet. Ellenben a lakosok többsége ragaszkodott a nádfedélhez, s így e termékeket más településeken hasznosították.
- 1840 tavaszától 1849. május 21-ig Arany János szülővárosának másodjegyzője.
1842. március 20. és 1844. március 24. között iskolánk rektora Szilágyi István. Arany az ő hatására, biztatására kezd az irodalommal, a költészettel behatóan foglalkozni.
1844. március 24-én született Arany László, aki maga is költő és műfordító. Első műve, az *Eredeti népmesék*, folklórgyűjtés. Anyagát részben szalontai hallomásaiából merítette.
- 1845 - 1850 Öt éven át itt munkálkodik a nagy tudású Károlyi Sámuel doktor, Aranyék jó barátja és a család háziorvosa.
- 1845 decemberében alapították az első kaszinót, de működését 1846 januárjában kezdte meg könyvtárral, olvasóteremmel. Arany János is tagja volt.
- 1845 - 1847 között építette Dudek József váradi mester a reformátusok emeletes iskoláját, amely számtalan kitűnő pedagógussal és még több jeles diákkal büszkélkedhet. A századfordulón a községi, majd az állami gimnáziumnak is otthont nyújtott.
1846. február 10. és október 23. között – a Kisfaludy Társaság pályázatára – Arany megírja legjelentősebb művét, a Toldit.
- 1846 és 1851 között, a város közösségi és iskolai életének legnehezebb időszakában, a kiváló Ladányi Gedeon a rektor. Később Kolozsváron egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia pedig levelező tagjainak sorába választja.
1847. április 17-én, délben egy hatalmas tűzvész csaknem teljesen elpusztította Nagyszalontát. A házak négyötöde, szám szerint 790 a tűz martaléka lett, heten meghaltak. Kiegett a templom, a városháza, levéltárában értékes okiratokkal, két fiú- és egy leányiskola. A befejezés előtt álló „nagyiskola” emeletének és cserepes tetejének köszönhette

megmenekülését. A vész Arany János jegyzői lakát is elkerülte. – Az országos gyűjtés megszervezésének, majd az adományok elosztásának nehéz feladatát Kenyeres János főbíró, Arany másodjegyző és Balogh Péter esperes példás igazságossággal oldotta meg.

1847. április 24. A tűzvész után megtartott első közgyűlésen az általános nyomor enyhítésének módozataira tervet dolgoztak ki. Továbbá javasolták az utcák rendezését, amelyek át nem járhatósága akadályozta a gyors tűzoltást. A tulajdonosok ellenállása miatt csak a Városháza és az Iskola utcát sikerült megnyitni. Az építkezőket arra kérték, hogy házaikat cseréppel fedjék be (ez csak kis részben sikerült; még 1960-ban is találtunk nádfedeles, vályogfalú házakat.) - Amíg a templomot használhatóvá tették, az istentiszteleteket a közelben, a piactéren tartották, a Kaszinó Egylet pedig följánlotta helyiségeit a városi adminisztráció számára.

1847. június 1. és 10. között Petőfi Sándor Arany János vendége. Itt hat verset ír, és lerajzolja a Csonkatornyot. A következő két év során még négy ízben keresi fel Nagyszalontát.

1847 - ben e bihari hajdúvárosnak 10.393 lakosa van.

1848 márciusának eseményeit Szalonta népe lelkesedéssel fogadta. A nemesek örvendtek a földesúrral szembeni elkötelezettségük megszűnésének; a beköltözöttek viszont a hajdúivadékokkal szembeni hátrányos megkülönböztetésük feloldását remélték.

1848. június 26. Az országos választás során – nemesi, főhivatalnoki fondorlattal – Arany notárius urat megfosztják ama lehetőségtől, hogy „a nép okos gyülekezetében” szülővárosát képviselje.

1848 júliusában, augusztusában Szalonta a bihari nemzetőr csapatok gyülekező és kiképző helye.

1848 – 1849 A szabadságért, az önálló Magyarországért vívott küzdelemből Nagyszalonta népe példásan vette ki részét: a honvédszászlóaljához 600-700 ifjú, a lovas és gyalogos nemzetőrökhöz 800 házasember vonult be. A kiképzésben részesülőket s az átvonulókat a lakosságnak kellett ellátnia. (Ne feledjük, hogy másfél, két évvel ezelőtt e várost tűz pusztította el.)

1849. augusztus 6-7. Előbb Nagy Sándor József tábornok csapata kért szállást, másnap a Görgey vezényelte főcőr. Menekülése során Aranyék vendéglátását élvezte Nyáry Pál, Jókai, Bajza, Vachott és Vörösmarty.
1849. augusztus 10. Orosz lovas és gyalog csapatok vonultak be Szalontára, akiket augusztus 30-ig szállással, étellel kellett ellátni. Őket az ellenséges érületű osztrák katonaság váltotta föl. – A Bach korszak hivatalnok serege elfoglalta és 1863-ig kisajátította a „nagyiskola” emeleti termeit.
- 1850 Készül a Nagyváradot Araddal összekötő út szalontai szakasza. A megnövekedő közúti forgalomra számítva a Váradi út kezdetén megépül a Korona elnevezésű városi vendégfogadó.
- 1851 novemberének első hetében Arany János elbúcsúzik szülővárosától, hogy Nagykörsön biztosítson életlehetőséget családjá számára.
- 1851 A város megvásárolta a központban lévő, L alakú Főnyad-házat, és ide költöztette hivatalait. Ötvenöt éven át innen irányították a helység hivatalos ügyeit. Amikor ez már nem felelt meg a kor kívánalmainak, lebontották, és helyén emelték a napjainkban is azonos feladatot ellátó városházát.
1852. június 18. A fiatal Ferenc József császár – országjáró útja során – Szalontára érkezik. A piactéren a kirendelt hivatalbeliek fogadják; Balogh Péter lelkész mondotta el az üdvözlő szavakat. A császár a templom, az iskola felől és a tűzvész utáni állapotról érdeklődött.
- 1853 - 1854 - ben , Nagy Sándor lelkészsége idején történt meg a református templom első átalakítása. A munkálatokat Szász József nagyváradai mérnök tervei alapján Nussbeck gyulai mester végezte.
- 1853 A közigazgatást az önkényuralom elvei szerint szervezték át. Nagyváradon felállították a Császári - Királyi Helytartóság Parancsnokságát, amely Dél-Bihart hét járásra osztotta; ezek egyike a szalontai. Mindenik élén a főszolgabíró állott; alatta a szolgabírák és az esküdtek. E rendelet nyomán idegen hivatalnokok telepedtek a hajdúvárosba. – Az őslakosság számára szokatlan volt, hogy más nemzetiségű és más vallású emberek itt teremtettek otthon maguknak.

- 1853 és 1858 között a főtér korábbi parasztházainak a telkén polgárházakat emelnek, többségüket utcára nyíló üzlethelyiséggel.
- 1854 – 1855 – ben – a főszolgabíró parancsára – a forgalmas utcákban a házak elé pallókat raknak le. Eddig ez sem volt.
- 1854 őszétől Gere Ferencet választották meg rektornak, aki iskolánkat ismét hat osztályúvá fejlesztette. Ő szolgálta a leghosszabb ideig, fél századon át a helybeli fiatalság nevelését. – 1862 nyaráig minden tantárgyat egymaga adott elő.
1857. május 20. Második alkalommal keresi fel helységünket Ferenc József császár. Feleségével Szegedről Váradra igyekezve, a Sarkadi úton érkezett. A központban a hintajából kiszálló császárt a főbíró latin nyelvű beszéddel üdvözölte.
- 1859 Kinevezték Nagyszalonta első polgármesterét Mezey Ferenc, a korábbi jegyző személyében. Hivatali beosztását csak két évig viselhette, mert 1861-ben a helység ismét község lett, élén a főbíróval s a választott tanáccsal. Őket a főjegyző és a tisztviselői kar segítette.
- 1860 decemberében Szél Kálmánt segédlelkésszé, esztendő múltán parókus pappá választották. 1863. augusztus 9-én Arany Juliskával köt házasságot, s ezzel a költő vejévé lesz. Ő szolgálta legkitartóbban, 53 éven át a szalontai gyülekezetet.
- 1862 Állandó tiszti orvosi állást létesítenek, amit elsőként Pápay Dániel tölt be. A városban ekkor már négy orvos tevékenykedik.
- 1865 Másodszor módosítanak a református templom külsején; befogadó-képessége is bővült 216 négyzetméterrel, és 1000 lélekkel több jutott ülőhelyhez. Ekkor kapott formáját máig megtartotta. Orgonáját egy évtizeddel korábban vásárolták.
- 1866/67-es iskolai évtől kezdik meg a római katolikus felekezeti oktatást a városháza szomszédságában lévő magánházaiban. (Napjainkban Arany Feri háza.) Az első tanító Hittek Gyula.

1867. február 17. A Deák Ferenc irányította kiegyezési tárgyalások az osztrák császári hatalommal lezárultak. Bevezetik az alkotmányos közigazgatást.
1867. november 26. A különböző szakmabeli kismesterek megalapítják a Vegyes Iparosok Egyletét. (A csizmadiák ettől távol maradtak.) A következő öt év során a segítők létrehozzák a maguk Önkéntes Egyletét, amit Önképző és Segélyező Egyletté és Ifjúsági Dalárdává alakítottak át. Az öregedő mesterek szándékának tetten oltása az Általános Ipartársulati Temetkezési Egylet. Negyedszázadon át működött.
- 1867 – 1868-ban egy részvénytársaság megépítteti a vidék legnagyobb műmalmát, amely Toldi nevét viseli. (1922-ben tűz pusztította el.) Az Aradi út fordulója és a Vasút utca közötti területet foglalta el. Saját ártézi kutat fúrnak, és az üzem számára áramot termelnek. Évi forgalma 25 – 30.000 mázsa búza.
- 1868 Népkör néven Sajó György és Csorvássy István a magyarság politikai jogaiért és demokratikus célokért küzdő egyesületet alapít. Kossuth Lajost tiszteletbeli elnökükké választják. Másfél évtized múltán Függetlenségi Népkör néven folytatják kulturális és politikai tevékenységüket.
- 1868 és 1878 között – minisztériumi rendeletre – korszerűsítő reformokat kell bevezetni az oktatás területén. Évtizedes vita támad az iskolát mindaddig egyedül fenntartó református egyház és a községi hatóság között a felügyeleti jog, a fenntartási költségek vállalása, valamint a középfokú oktatás jellege kérdésében.
- 1869 A zsidó hitközség – kezdetben egy magánháiban – saját felkezesi oktatásának veti meg az alapját. 1872-re – megvásárolt telkükön – felépítik a három tantermes iskolát.
- 1870 Megjelenik Rozvány György: Nagyszalonta történelme című munkájának I. kötete. Helybeli nyomda híján Gyulán állítják elő.
- 1870 Költő László, a lelkes tanító, egyéni kezdeményezéssel beindítja „a tanoncok vasárnapi iskolá”-ját, amit az inasoktatás előzményének tekintünk.

- 1871 Az igazságügyi miniszter rendeletére Nagyszalontán is létrehozzák a Járásbíróságot, élén a főszolgabíróval. 1882-ben saját székházat emelnek azon a telken, ahol Arany jegyzősége idején a városháza állott. (1923 őszétől ebben az épületben helyezik el az állami román iskola tanulóit.)
1871. szeptember 14. Ünnepléses keretek között adták át a forgalomnak – az állomásépülettel együtt – a Nagyvárad - Fiume vasútvonal szalontai szakaszát, amely Kőtegyánon, Gyulán, Békéscsabán át haladt Szeged felé. A mezőgazdasági és az ipari árucikkeknek messze tájakra való eljuttatása így vált lehetővé.
- 1871 Vétel útján az Esterházy uradalom örökébe lépett Tisza Kálmán, Móricz Pál és Lovassy Ferenc. Nagyszalonta 210.000 forintért tőlük visszavásárolta Orosit s a többi, egykor tulajdonát alkotó pusztát és a regale jogot.
- 1873 Kolera tizedelte meg a város lakosságát; 1200 ember esett áldozatul.
- 1874 Fekete himlő (más néven hólyagos himlő, variola) szedte áldozatait; 500-an haltak meg. Az orvosok s a hatóság összefogásának köszönhetően ily nagyszámú emberi áldozatot követelő járvány többé nem fordult elő.
- 1874 A járványokat megelőzendő, dr. Balogh Elek szalontai származású orvos javaslatára a tanács mellett Közegészségügyi Bizottságot létesítenek, amely „üdvös tevékenységet fejtett ki, és sok fontos dolgot kezdeményezett”, például egy kórház létesítését.
- 1874 – ig a református egyház századokon át maga tartotta fenn az elemi és a középfokú oktatást. A fenti évtől a folyamatosan növekvő követelmények és költségek meghaladják anyagi erejét. Egy ideig a községgel együtt, majd állami segítséggel működteti a négyosztályú gimnáziumot. 1907 szeptemberétől teljesen állami jellegűvé lett, és nyolcosztályos főgimnáziummá rangosodott.
1875. április 15. Hozzákezdenek a római katolikus templom építéséhez, amit 1878. augusztus 20-án szenteltek föl Szent István királyunk tiszteletére. Építtette Lipovniczky István püspök, tervezte Knapp Ferenc nagyváradai építész.

- 1875. augusztus 26.** Nagyszalontán alakult meg Erdély és a Partium első baptista gyülekezete. Prédikátoruk Lajos János. Utóda Kornya Mihály, aki a környéken számtalan magyar és román gyülekezetet alapított.
- 1877** nyarán jelent meg a gimnázium első évkönyve, beszámolója az iskolai év eredményeiről, történéseiről. Ezt követően folyamatosan kiadják az államhatalom megváltozásáig. Helybeli nyomda híján kezdetben más városokban állítják elő.
- 1877. augusztus 3 – án** született Székely László műépítész. Diplomájának megszerzése után csatlakozott a magyar építőművészet megújítását, nemzeti jellegének kidomborítását célul tűző mozgalomhoz. A műegyetemről kilépve Temesvár urbanisztikai képének kialakításával bízzák meg. Szülőföldjén a városháza és a főgimnázium bizonyítja ízlését és szakmai rátermettségét.
- 1878. december 16.** Született Rozvány Jenő, a költő barátjának negyedik, legkisebb fia. Jogot végzett; Erdélyben lett ügyvéd és közíró. Már fiatalon Marx tanait hirdeti. 1921-ben egyike a Román Kommunista Párt megalapítóinak. Román kiadványokban neve Eugen Rozvanként szerepel. A sziguranca üldözése elől a Szovjetunióba emigrál, ahol 1938-ban halálra ítélik és kivézik.
- 1881** Rosenzweig Rezső nyomdász letelepedése. Első hetilapunknak két éven át ő a kiadója. Városunkból 1890. december végén távozik.
- 1882** A kisiparosok által leszerződttetett inasok nevelését elősegítendő Alsófokú Ipartanodát állítanak a vasárnapi iskola helyébe. Diplomás pedagógusok oktatnak az országos tanterv szerint.
- 1882** A Váradí út végén, az állatvásártér szomszédságában Pápay Ferenc felépítteti gőzmalmát. Tőle rövidesen a Gazdák Részvénytársasága vásárolja meg, és működteti fél századon át Gazdák malma néven.
- 1882. október 22.** Budapesten elhunyt Arany János. Temetésén a szülővárost rangos küldöttség képviselte.

1882. november 12. Arany Emlékbizottság alakul azzal a céllal, hogy a klasszikus költőnek „helyben élő emléket állítson”. Elnöke Fónagy László, a város országgyűlési képviselője.
1883. február 20. Újjászervezik a század derekán alapított dalárdát. Elnöke Szikszay Lajos ügyvéd. Hat évtizeden át hangversenyeket és műkedvelő előadásokat rendeznek helyben és közeli (Nagyvárad, Gyula) vagy távoli (Debrecen, Szatmárnémeti) nagyvárosokban.
- 1883 A városnak hol az egyik, hol a másik kerülete több ízben a tűz martaléka. Ezt elhárítandó 60 taggal Önkéntes Tűzoltó Testületet alakítottak. 1899-ben ezt felváltotta a fizetett tűzoltók 8 tagú egysége, akiket veszély esetén a rendőrség tagjai segítettek ki.
1885. március 29. Egyházi szertartással helyezték el a neológ zsinagóga alapkövét. Székely Mihály terve alapján Borbély János helybeli mester kivitelezte. Bebútorozása a szalontai asztalosok munkája. Felszentelésére 1886. szeptember 23-án került sor. Az izraelita vallásúak száma ekkor megközelítette a háromezretet.
1885. június 6. Lélekemelő ünnepség keretében adják át a református „nagyiskola” egyik tantermében a költő bútorait, relikviáit, kéziratait közönség elé táró Arany-emlékszobát, a későbbi múzeum kezdeményét. Jelen volt a költő fia, menyje, unokája, veje, sógorai, volt barátai, tudósok, írók, közöttük Iosif Vulcan.
- 1885 Megalakult negyven taggal a szabadban való mozgást, sportolást célul tűző Korcsolya Egylet. A Köleséren jégpályát alakítottak ki, melegedő pavilont építettek, és rendben tartásukról gondoskodtak.
- 1886 Gazdakör alakul, saját székházzal. Célja: „a földművelésnek, állattenyésztésnek, a gazdaközönség érdekeinek előmozdítása mellett a közművelődés fejlesztése”.
- 1886 Nagyszalonta lakossága 10.403 fő. (A fél századdal korábbi helyzettel azonos. A stagnálás oka: 1849 emberi vesztesége, csecsemőhalandóság, járványok, amit a nagyfokú beköltözés sem pótol.) Nemzetiség szerint: magyar 9593, román 254, német 65, szlovák 62, cigány s egyéb 429; felekezet szerint: református 9171, római katolikus 484, ortodox 311, izraelita 298, evangélikus 52, bizonytalan vagy egyéb 87.

- 1887 júniusa Arany Lászlót Nagyszalonta országgyűlési képviselőjévé választották, liberális programmal. A 48-as elkötelezettségű hajdúvárosban ez a váratlan politikai átváltás az Arany névnek élő varázsával magyarázható. Megbízásának lejártá után (1892) nem vállalt több képviselőiséget.
1887. szeptember 1-re fejezik be a „nagyiskola” udvarán a gimnáziumi tagozat számára emelt téli tornacsarnokot. Ezt követően az ifjú nemzedék testnevelése minőségileg javul.
1889. január 6. Megjelenik az első időszaki sajtótermék, a *Nagyszalonta és Vidéke* című hetilap, amelynek két éven át Rosenzweig Rezső, utána Adler Jakab, majd Reich Jakab a kiadója.
- 1889 Véglegesen Nagyszalontán telepedik le Reich Jakab (későbbi nevén Székely J. Jenő), a második nyomdász.
- 1889 Zsidó szakmabeliek megalakítják a Kereskedők Társaskörét, amely a sajátos érdekek képviselete mellett bálók, művészeket, teadélutánok rendezésével erősítette a polgárság közösségi kapcsolatait.
1889. május 14. Megjelent Rozvány György várostörténetének a második kötete, amely az Adler nyomdában készült.
1889. szeptember 7. Született Kiss Ferenc Kossuth-díjas orvosprofesszor, világhírű tudós. Anatómiai atlaszát tizenhat nyelvre fordították le. Számátalan külhoni akadémia és orvosi társaság választotta tagjainak sorába.
- 1890 januárja és 1893 decembere között Rosenzweig, majd Adler sokszorosítja a Járásbírószág hivatali körlevelét, a *Rendeleti Közlönyt*. Főszerkesztője Nagy Márton főszolgabíró. Ez országos viszonylatban úttörésnek számít.
- 1890 Nagy Márton főszolgabíró rendeletéhez alkalmazkodva, az előljáróság feloszlatta az idejét múlt bakterek ügyeletét; helyébe megszervezte a rendőrséget. Egy felügyelő irányítása alatt nyolc hivatásos rendőr és kezdetben még tíz polgári őr ügyelt a rendre s a közbiztonságra.

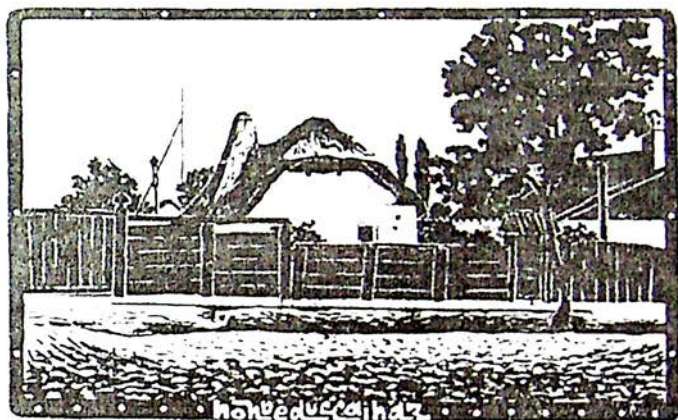
- 1890 Zsigmondy Béla megkezdte az első ártézi kút fúrását a főtéren. 1891 júliusában át is adták. A víz 248,75 m mélységből tört fel, és 18 C° volt. Napi hozama 421.000 liter.
- 1890 nyara. A már korábban megnyitott mezőgyaraki gyógyfürdő, a „Bíróbánya” mostantól kezdve korszerű körülmények között üzemel. Tiszta vendégszobák és hideg-meleg vizes kádak várják a messze földről érkező betegeket. A zenés vendéglő hétféteken „úri muri”-tól hangos.
1890. augusztus 11. Közismert szalontai család fiaként látta meg a napvilágot Balogh Ernő orvosprofesszor, patológus, rákkutató, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.
- 1890 decemberének végén jelentkezik a harmadik nyomdász, Adler Jakab. A távozó Rosenzweig felszerelését, műhelyét veszi át.
1891. március 27. Született Zilahy Lajos próza- és drámaíró, lapszerkesztő. A szalontai származású szerzők közül az ő színművei és regényei váltak a leginkább ismertté a nagyvilágban. Hamvai a budapesti Nemzeti Panteon kolumbáriumában nyugszanak.
1891. május 22. Született Kornstein Egon brácsaművész. A világhírű Waldbauer – Kerpely vonósnégyes tagjaként nemzetközi elismerést vívott ki magának. Később két amerikai egyetem zenetörténeti professzora.
- 1891 Megalakul Nagyszalonta és Vidéke Vöröskereszt Egylete háromszázhat taggal. Létrehozói: Nagy Márton szalontai és Bölöni György cséffai főszolgabíró. Egy kórház felépítését tűzték ki célul. Tervüket egy évtized múltán sikerült megvalósítaniuk.
1891. december 1. Fölvatják az első közvágóhidat , amely 21 éven át működött. (Ez nem azonos a napjainkban így emlegetettel.)
1892. május 26. Az Ipartestület jelentős lépést tett a szakmai és közösségi kapcsolatok erősítése és szélesítése felé. Megvásárolja az Aradi út és a Vasút utca találkozásánál lévő „úri lak”-ot, majd iparos otthonná alakítja át; udvarában vendéglőt és báltermet épít.

- 1893 Neuschloss Károly és fia gőzfűrészt és csersav gyárat alapít, amit 6-7 év múltán Élesd környékére helyez át.
- 1893 tavaszán jelenik meg Rozvány György várostörténetének harmadik, egyben utolsó kötete.
- 1893 december végétől heti sajtónk új fejléccel, *Szalontai Lapok*-ként jelenik meg Nagy Márton szerkesztésében, az Adler nyomdában.
1894. február 7. Arany Emlékegyesület néven szélesebb társadalmi alapra helyezik a korábbi Emlékbizottságot, s ezentúl ekként szerepel. Célkitűzése: a Csonkatorony restaurálása, múzeummá alakítása és a szülőház telkén egy kisdudóvá létesítése.
- 1895 Városunkban már népkönyvtár is működik, noha az iparosok, a kereskedők egyesületei, és több polgári kör székhelyén olvasósarkot létesítettek könyvekkel, újságokkal.
- 1895 Ássák a tőlünk keletre húzódó Körös-csatornát, amely levezeti a még meglévő vadvizeket, másrészt az uradalmak öntözésre használják.
- 1895 A főtéren és a középületek előtt aszfaltozzák a gyalogjárót.
- 1895 nyaráig működött Adler Jakab nyomdája. Fölszerelését helybeli szakértő, Reich Jakab vásárolja meg, így egészítve ki meglévő gépeit és betűkészletét.
1895. július 14. A nagyvárad Szigligeti Társulat irodalmi estet rendezett Arany János tiszteletére. A hat tagú vendégcsoport műsorát Rádl Ödön előadása indította. Gesztről bekocsizott Tisza István és ifj. Tisza Kálmán is.
1895. október 1. Hivatalosan bejegyzik Kemény Simon apróipar-felvásárló és –értékesítő cégét. Ebből fejlődik ki a Kemény testvéreknek külföldre is szállító húsfeldolgozó gyára. – 1905-ben már 100-110 munkást alkalmaztak. Forgalmát 25 saját vasúti hűtőkocsi és számtalan teherautó bonyolította le. Az 1948-as államosítás után Prodaliment néven működött.

1895. október 26. Az első polgári házasságkötés Erdélyi Gyula anyakönyvvezető előtt. Eddig csak az egyházi szertartás és bejegyzés volt kötelező.
1895. december 5. Dankó Pista zenekarával sikeres dalestélyt tartott a Korona vendéglőben.
- 1896 Egy bérelt magánháiban létrejön az első fektető-beteg szolgálat, 15 ágygal. A kórház szervezésnek ez az első lépése.
- 1896 májusa Milleniumi ünnepségek Magyarországon. Ennek emlékére két-két tölgyfát ültetnek a „nagyiskola” előtti térségre és az Erzsébet-kertbe. – A budapesti milleniumi kiállításon Nagyszalonta tetszetős tenyészállatokkal vett részt.
- 1896 A millenium köszöntésére készül el Gere Ferenc és Katona Mihály volt iskolaigazgatók értékes dokumentumokat felsorakoztató műve, A nagyszalontai gymnasium története.
- 1897 Már harmadik éve a *Szalontai Lapok* szombatonként irodalmi melléklettel jelenik meg.
- 1897 Született Bonczos Miklós jogász, politikus. Szegeden főügyész, majd főispán, országgyűlési képviselő, később államtitkár. Ő szervezte meg az ONCSA-házak építésének mozgalmát, amelyekből négyet a szalontai sokgyerekes családoknak adtak át a Tenkei úton. – A kommunista diktatúra elől Argentínába emigrált. Ott halt meg 1971-ben.
- 1897 szeptembere. Beindul a mezőgazdasági ismeretek oktatása céljából a Gazdasági Ismétlőiskola. A négy elemi osztályt elvégzett serdülők két éven át döntően gyakorlati képzésben részesülnek.
1897. szeptember 24. Egy bihari pásztor-család fiaként született Sinka István költő és novellista, a népi írók csoportjának sajátos értékeket alkotó tagja.
- 1897 őszén a második ártézi kutat adják át közhasználatra.
- 1897 Aszfaltozzák a Vasút utca közforgalmi sávját. A gyalogjárót már korábban elkészítették.

- 1897 Ebben az évben a *Szalontai Lapok* több ízben pártolólág foglalkozik a munkásosztály helyzetével, a szocialista mozgalommal. A vezércikkek feltételezett szerzője Kornstein Hermann közgazdász.
- 1898 májusában nyitották meg a Gazdák malma udvarán a szabadtéri uszodát. A tiszta és egészséges vizet a közelben fűrt ártézi kút biztosította. A forró vizes, kádas- és gőzfürdő már korábban elkészült és 1957-ig szolgálta a közönséget.
1898. június 26. és július 24. között cikksorozat a *Szalontai Lapokban* a Kölesér pusztán, az Ördögárok partján felszínre került 141 darab római pénzről. Rozvány György feltételezi, hogy a köleséri esperesség helyén egykor római település volt. Déváról meghívták Téglás Gábor régészt, vizsgálja meg a leletet.
- 1898 októbere A város központjában lévő piacteret terméskő burkolattal látják el, amely a XX. század derekáig szolgált.
- 1898 Ebben az évben öt kiemelkedő személyiség hunyt el: gr. Tisza Lajos, Szeged újjáépítője (jan. 30.), Ercsey Sándor ügyvéd, a költő sógora és első életrajzírója (júl. 31.), Arany László, a költő fia (aug. 1.), Erzsébet királyné gyilkosság áldozata (szept. 18.), Gere Ferenc, a szalontai gimnázium újjászervezője, félszázadon át tanára és igazgatója (nov. 27.).
1899. március 15. Ünneplés keretek között húzták föl a „gombot” a Csonkatorony csúcsára, amelybe az Emlékegyesület és a város történetére, akkori helyzetére vonatkozó dokumentumokat helyeztek. A restaurálási munkát Veres Károly helybeli építész vállalta el; fél év alatt be is fejezte. Az egykori hajdúvár „öreg tornyában” Arany János relikviái, kéziratái, könyvei találtak végleges otthonra. A múzeumot ez év augusztus 27-én országos ünnepség keretében avatták föl.
1899. március 30. Csorvássy István javaslatára a képviselőtestület elhatározza, hogy az otthontalan gyermekek számára árvaházat építtet. A terv elkészítésével Széchen Antal városi mérnököt bízzák meg.

- 1899 Feloszlott a 16 éven át működő Önkéntes Tűzoltó Egylet. A nagyobb hatékonyságot biztosítandó az eljáróság hét hivatásos tűzoltót alkalmaz.
1900. december 31. Nagyszalonta népessége 14.107 fő. Nemzetiség szerint: magyar 13.423, román 618, német 26, szlovák 37, egyéb 3. Az analfabéták száma 2569, ami a lakosság 18%-a, főleg az idősebbek köréből. Nőtlenek és hajadonok 1913 személy. A lakóházak száma: 3035; közülük cseréppel vagy zsindellyel fedett 2520, náddal 515. – A város külső és belső területe 35.777 kat. hold



Ilyen lehetett Arany János szülőháza

XX. század

1901. június 30. Kossuth Lajos szobrának fölavatása. Alkotója Tóth András, akinek Nagykörös és Cleveland főterén is áll egy-egy azonos témájú műve. A költségeket adományokból teremtették elő. A következő években itt zajlottak le a Március 15-i megemlékezések, sőt a népes politikai gyűlések is.
1901. július 25. és október 26. között jelent meg a *Nagy-Szalonta* „szépirodalmi és társadalmi hetilap”. Főszerkesztője dr. Podhraczký Rezső, kiadója Liebermann Mór, a kevéssel ez előtt érkezett új nyomdász.
- 1901 Elkészült a Gazdasági Ismétlőiskola új épülete a Tó-kert és a Vén-kert nevű szőlők szomszédságában. A költségeket a város állta, sőt 20 holdnyi földterületet is adományozott a gyakorlati oktatás biztosításához.
1902. január 1. Használatba adják a Vöröskereszt kórház első pavilonját a Tó-kert és a Széchenyi-kert közötti, egykori legelőn. Tervezője Nagy József, első igazgatója dr. Balogh Elek.
- 1902 novembere Megalakul a Szociáldemokrata Párt irányította Általános Népkör 117 taggal. Többségük a paraszti rétegből, iparosok és segédek közül kerül ki, de beiratkoztak szociális érzékenységű polgárok, értelmiségiek is. Utóbbiak – világnézeti okok miatt – 1906-ban kiváltak.
1902. december 30. Először vetítenek mozgó képeket Nagyszalontán. Egy amerikai mérnök hozta el masináját, és mutatta be a Lumière fivérek találmányát a Nemzeti szálló nagytermében. Ez csupán egyetlen nap eseménye volt.
1903. január 1. A korábbi Rendeleti Közlöny *Járási Hivatalos Lap* címen jelenik meg egy éven át. Szerkesztője továbbra is Nagy Márton főszolgabíró.
1903. június 14. Ünnepélyes keretek között avatják fel a kaszinó új épületét, amelyet Széchen Antal tervezett. Az építető Olvasókör ezután Kaszinó

- Egyetként működött tovább 160 taggal. A légfűtéssel és acetilén világitással ellátott színházban színházterem, 2500 kötettel rendelkező könyvtár, olvasó- és játékterem várta a tagokat. Ezentúl itt tartották a „felső száz”-nak szánt zárt körű bálakat.
1903. július 5. Elkészül a Vasút utcán a Széchen Antal tervezte árvaház. A községyi gyámhatóság húsz gyermek ellátásáról gondoskodik.
- 1903 nyara. Városunkban időzött Rózsahegy Kálmán, az országszerte ünnepeelt színész. A nevezetességeket sorra látogatta, s ezekről elragadtatással nyilatkozott.
1903. Megalakul a Magyar Gazdák Ciroktermelő és Feldolgozó Szövetkezete, amely 50-70 munkást foglalkoztat, és évente fél millió seprűt készít. Termékeit Európa sok-sok országába eljuttatja, sőt Ázsiába, Afrikába is.
1904. június 12. Miklós Jutkának, a Holnaposok Társasága későbbi tagjának egyik korai versét közli a *Szalontai Lapok* irodalmi rovata.
1904. A szalontai értelmiségiek ebben és az előző évben több újságcikkben követelik: állítsanak szobrot a város halhatatlan szülöttének, Arany Jánosnak.
1905. január 22. Először bukkan föl a helyi lapban Kornstein Egon neve. Az egyik műsoros estén a tizennégy éves ifjú Hubay Csárdajelenetét adta elő, hegedűn. Ekkori indulása két évtized múltán világhírben csúcson sodik ki.
1905. január 26. Az országgyűlési választás eredménye: Ser Balogh Mihály helybeli nagybirtokos 48-as programmal 800 szavazat, Heller Zsigmond szocialista irányzatú központi jelölt 155 szavazat. – Országos szinten ekkor bukott meg a három évtizeden át kormányzó Szabadelvű Párt. A Tisza-család politikája háttérbe szorult.
1905. január 28. Egy nyolctagú kisiparos család fiaként látta meg a napvilágot Kulin György csillagász, tudomány-népszerűsítő író. Az általa felfedezett kisbolygók közül az elsőt Szalontáról nevezte el.
1905. március 5. Pályázati hirdetés a helyi- és az országos sajtóban a „Nagyszalonta községben felépítendő községháza ügyében”. Az

eredményről a *Szalontai Lapok* május 28-i számából értesülünk: I. Székely László, II. Komor Marcell és Jakab Dezső, III. Toásó Pál. - Esztendőnek előtte Széchen Pál városi építész mérnök már bemutatta a tanácsnak a saját tervét, azt azonban a magas költség miatt elvetették. Ezek szerint a helybeli származású Székely elképzelését valósítják meg.

1905. április 23 – 26. A Magyarországi Újjászervezett Szociáldemokrata Párt VI. Kongresszusát a Korona vendéglő udvarán tartotta 516 küldött jelenlétében. A záró nagygyűlésen Mezőfi Vilmos pártelnök beszélt a piactéren 6000-8000 ember előtt.

1905 A társas kapcsolatok folyamatos élénkülését új és újabb egyesületek megjelenése bizonyítja. Ezek sorába tartozik a Csorvássy István ügyvéd alapította Polgári Kör. Szervező titkára Költő Kálmán. Tagjainak száma: 360 személy. Székhelyük a Központi vendéglő emeleti termeiben.

1905 Borbély Imre, a testnevelési órák első képzett tanára kezdeményezi: a négy éven át csak papíron létező Sportegyletet szervezzék újjá. A 31 tag télen a tornát és a vívást gyakorolja, heti 2-2 órában, nyáron pedig a szabadtéri játékokat karolja föl.

1905 Állandósul a „mozgó képek” vetítése. Színhelye Ellmann Lajos Központi vendéglője, melynek szomszédságában saját áramfejlesztőt működtet. E technikai újítást csupán a Toldi - malom előzte meg 1902-ben. A villanyvilágítás végleges meghonosítására még hat évet kell várni.

1905. október 15. A pénzintézetek sorában ötödikként a Nagyszalontai Hitelszövetkezet alakul 260 taggal, 900 üzletrésszel. Soros kapcsolatban működik az Országos Központi Hitelszövetkezettel.

1905. december 2. Dr. Fináczy Ernő egyetemi tanár, a Közoktatásügyi Minisztérium küldöttként, a helyszínen tájékozódik és tájékoztat a tervezett főgimnáziummal kapcsolatban.

1905 Elkészül a Gazdasági Takarékpénztár vasút melletti áruraktára, amelyhez 400 m hosszú, saját iparvágányt fektettek. Földszinti és emeleti helyiségeiben 300 vagon gabonát tárolhattak, két nagy pincéjében pedig szalonna, olaj, szesz, bor és egyéb darabárú biztonságára ügyeltek.

- 1906 Ez az esztendő a város alapítása 300. évfordulójának jegyében telik el. Az előkészítés, szervezés, kivitelezés nem csekély feladatát a legmozgékonyabb értelmiségiek s a helység hivatalos vezetői vállalták magukra. A lakosság széles rétegét sikerült munkára, áldozatra serkenteniük.
1906. június 3. E napon tekintélyes személyiségek érkeztek a fővárosból, a megyeszékhelyről, a Hajdúságból és a környező falvakból, akiket – a városalapító hajdúkra emlékezve – háromszáz tagú lovasbandérium és ugyanennyi fehér ruhás leány várt, virágcsokorral. A délelőtti ünnepség a református templomban, a Kossuth-szobor előtt és a régi városháza gyűléstermében, a délutáni a népkertben s a színparkban zajlott le. Mindezek kiemelkedő szervezője Csorvássy István volt, akit Ser Balogh Mihály országgyűlési képviselő és Molnár József főbíró támogatott.
1906. június 3. Dr. Móczár József tanár irányításával kilenc helybeli értelmiségi az évfordulóra írta meg a város máig haszonnal forgatott monográfiáját *Nagyszalonta 1606-1906* címmel. A 300 lapra terjedő, kemény fedelű könyv a szalontai nyomdaiparnak máig a legkitűnőbb és maradandó terméke.
- 1906 nyara. A tricentenáriumi ünnepség lezajlását követően kezdtek az addig községházaként szolgáló Fónagy ház lebontásához, hogy a szabaddá tett telken augusztus 6-án már az új középületen dolgozzanak, Székely László díjnyertes terve alapján.
- 1906 A városháza díszterme számára a tanács Éder Gyula festőművésszel elkészítteti Bocskai István és Arany János egészalakos képét. Az előbbi még ebben az évben, az utóbbi a következőben, az épület átadására készül el.
- 1906 A közhasznú építkezésekhez a magánszemélyek is fölzárkóznak. A főtéren, a Váradi s az Aradi úton sorra jelennek meg a több szobájú, téglafalú házak és néhány emeletes épület. Ezt az egészséges folyamatot az 1914-es háború kitörése szakítja meg.
- 1906 Megkezdik az utcák folyamatos aszfaltozását. 1907-ben a gyalogjárók nagyobb részét már ez borítja.

- 1906 szeptembere. A Polgári Kör kezdeményezésére létrehozzák a Polgári Leányiskolát a Széles (ma I. Maniu) utcán vásárolt épületben. Első igazgatója Oltiné Gergelyffy Erzsébet, aki hat éven át irányította a kialakuló igényes nevelést.
1906. december 9. Első alkalommal lép a nyilvánosság elé versével Zilahy Lajos, a 15 éves diák. Ebben a hónapban még két ízben jelentkezik a *Szalontai Lapok* tárca-rovatában.
1907. január 1. Folytatódik az ifjú Zilahy verseinek közlése. A nyári vakáció idején a helyi hetilapban további nyolc lírai próbálkozása és első tárcanovellája lát nyomdafestéket.
- 1907 telén és az előző hónapokban dr. Rozvány Jenő helybeli, baloldali világnézetű ügyvéd az inasok és segédek számára bizalmas összejöveteleket tart, ahol a marxista tanokat népszerűsíti, majd Szocialista Egyletet alapít. A főszolgabíró a be nem jelentett, titkos szervezkedés vezetőit elzárással és pénzbüntetéssel sújtja.
- 1907 A lakosság egy jelentős rétege megélhetési gondokkal küzd. Reménytelen helyzetükben sokan Amerikába vándorolnak ki. Csupán ez év első négy hónapjában Nagyszalontáról 50, a közeli Tulkáról 100 férfi kért útlevelet.
- 1907 Nagy lendülettel folytatódik a gyalogjárók aszfaltozása.
1907. áprilisa. A geszti úton, a Pápai Ferenc által épített „cserép- és gőztéglagyár” megkezdte működését. Remélhető, hogy jótékony hatással lesz az ezutáni építkezésekre. Két évtized múltán Kemény Sándor e telepen aprójszág-nevelőt létesít.
1907. szeptember 1. és 11. között költöztek át a hivatalok az új városháza helyiségeibe. (Másfél éven át a Csegöd - ma Bocskai utcai óvoda fogadta be őket.) – A díszteremben szeptember 26-án tartották meg az első képviselőtestületi gyűlést. Éder Gyula két festménye ekkor került a helyére.
1907. szeptember 1. A főgimnáziumért vívott két évtizedes harc eredményeként megkezdték a beíratást az V. osztályba. Négy év múltán közülük kerülnek ki az első érettségizők. A Vasút utcai új épület

átadásáig őket is a református „nagyiskola” fogadja be. Első igazgatója Tatár Balázs.

- 1907. szeptember 15.** Nagyszabású ünnepség keretében leplezték le Arany János szobrát a Csonkatorony bejárata fölött. A díszes kapu Strobl Alajos terve nyomán készült, a költő ülő alakját pedig Kolozsvári Szeszák Ferenc faragta ki kőből. A kapu fölé helyezés Szalay Imrének, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójának az ötlete volt. Azt is ő javasolta, hogy a bejáratot a déli oldalról helyezték át a nyugatira, a főtérre tekintőre.
- 1908 áprilisa.** Az Arany Emlékegyesület megvásárolja az Arany portát s a szülőház helyén óvodát kíván létesíteni, az udvaron pedig egy emlékoszlopot emel. (A terv első része csak rövid ideig, a második egyáltalán nem valósult meg.)
- 1908. augusztus 26.** A Székely László tervezte főgimnázium alapkövét ünnepélyes keretek között helyezték el a községi tanács által adományozott területen.
- 1908 szeptember elején** a községi tanácsban ismét megvitatták a helyi polgárság évtizedes óhaját: Nagyszalonta lépjen elő „rendezett tanácsú várossá”. A képviselők többségét alkotó nagygazdák a községi státusz megőrzése mellett kardoskodtak, ellenezvén a várossá válással együtt járó költségtöbbletet.
- 1908. december 31.** Ebben az évben született 604 gyermek, elhalálozott 412 személy; természetes gyarapodás: 192 lélek, ami tíz évi átlagban 26,5%-ot képvisel. Megkötöttek 156 házasságot. Az összlakosság mintegy 15.500 fő.
- 1909. szeptember 1.** Emelkedett hangulatú évnyitó keretében adták át a főgimnázium új épületét. A diákok létszámának gyarapodásával párhuzamosan a tanári kar is népesedik. Ekkor helyezik ide dr. Viski Károly nyelvész tanárt, aki az élő néprajz hatására kezd ezután etnográfiaival foglalkozni. Néhány év múlva ennek válik tudós kutatójává, egyetemi tanárává. Szalontai gyűjtésének eredményét két könyvben teszi közzé.

1910. február 20. A *Szalontai Lapok* szerkesztője politikai cikket mindeddig nem közölhetett. Ezen a napon fizették ki a törvényes kauciót, és politikai hetilapként bővebb kitekintést nyújthatott olvasói számára.
1910. június 1. Országgyűlési választás, amelyet a Tisza István alapította Munkapárt nyert meg. Nagyszalontán három hónapon át folyt az elkeseredett harc a függetlenségi képviselőjelölt, Ser Balogh Mihály és az új alakulat eszméit megtestesítő ifj. gr. Tisza Kálmán cseggődi birtokos között. Végül 102 szavazat különbséggel ez utóbbi győzött.
1910. június 11. Első végzettségét, 29 diákját bocsátotta ki a Polgári Leányiskola. Ezt követően az itt végzetetteket „úri lányok”-nak tekintették. A négy osztályba 109 növendék iratkozott be.
- 1910 Az országos népszámlálás városunkban 15.943 lakost tart nyilván.
- 1910 Megépül a Polgári Takarékpénztár székháza. (A XX. sz. 30-as éveiben itt működött a posta, 1950-től a CEC kirendeltség. Az 1970-es években lebontották.)
1910. november 20. Mostantól a *Szalontai Lapok* heti hatszori megjelenéssel politikai napilappá válik. Ekkor foglalta el a szerkesztői asztalát az első hivatásos újságíró, Faragó Rezső.
1910. december 9-én vette át a református egyház a Széchen Antal tervezte Tenkei úti két tantermes, tanítói lakással kiegészített új iskolát.
- 1910 decemberében fejezték be az Ellmann Lajos vendéglős által építtetett, a főteret ma is uraló, kétemeletes Központi szállodát és éttermet. Tervezője a helybeli Nagy József. Magába foglal 24 vendégszobát, két éttermet, egy kávéházat. Az első emeleten külön egyesületi színházat alakítottak ki, melynek első bérlője a Polgári Kör. 1911-ben chhez csatlakoztattak az udvari szárnyban egy színi előadások és bálók rendezésére szánt nagytermet, a Vigadót. (Később ez lesz a mozi, 1963-tól boxterem, napjainkban fehérnemű készítő kisüzem.)
1910. december 29. A *Szalontai Lapok* először közöl nyelvvédő cikket: Magyarartalan cégfeliratok. „ Az mégse járja, hogy egy olyan tiszta magyar városban, mint Nagyszalonta idegen legyen az utca nyelve”, - írja Faragó Rezső.

1911. január 1. Az eddigi népi elnevezések helyett, az utcák jeles személyiségek nevét viselik. Ötödükben nem történik változás.
1911. január 13. Magyarország területén Szalontán temették el az első hamvasztott halottat. Körösi Rózsika urnáját az Egyesült Államokból hozták haza a Vasút utcai temetőbe.
1911. február 5. Az olvasó kezébe jut a város második napilapja, a Tiszacsalád támogatta *Szalontai Friss Újság*. Megszűnt 1914. március 22-én. Szerkesztői gyakorta változtak.
1911. május 28. Nyilvánosan is bemutatkozik a helyi futbalcsapat. A községi tanács a vasútállomás és a Füveskert között jelölte ki a mérkőzések színhelyét. A szervezés, a gyakoroltatás Borbély Imre tornatanár, valamint a kezdeményező Katz József és Reich Sándor érdeme. A játékosokat az inasok és a gimnazisták közül toborozták.
- 1911 májusa. Első érettségizőit, 25 ifjút bocsátott szárnyra a főgimnázium.
1911. július 26. A *Szalontai Lapok* riportere nyilatkozatot kér Erdélyi Gyula főjegyzőtől: legyünk-e várossá? – „Nagyszalonta 1861-ig város volt. Most a tanácsosok szűkkeblősége akadályozza a haladást. Nem emelik az adót, mert sajnálják a fizetést a tisztviselőktől. Csupán az intelligencia harcol a magasabb besorolásért. Pedig 50 év alatt egy évszázadot lépett volna előbbre e hajdútelepülés.”
1911. augusztus 5. Egy tréfálkozó, alkalmi kiadvány jelenik meg *Szalontai Harsona* címmel. Szerkesztette Zilahy Lajos ügyvédbojtár és principálisa, Herczeg Sándor. Zilahynak ez volt első közírói bemutatkozása.
- 1911 A *Szalontai Lapok* szerkesztősége fél évtizede nyíltan támadja a mindenkori magyar kormány szociális érzéketlenségét. Ez különösen a vetélytársújság megjelenése után erősödik fel, amellyel három éven át kíméletlen sajtócsatát vív.
1911. október 15. A Szociáldemokrata Párt nagygyűlést tartott a Toldi téren. Justh Gyula és Garbay Sándor szónoklatát 4000 ember hallgatta meg. A jelenlévő Kun Béla elállott a szótól, de szövegét a napilap leközölte.

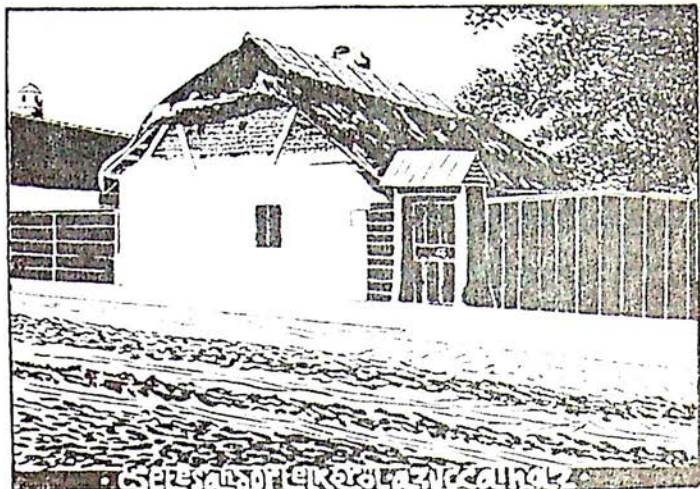
1911. október 23. Született Mogyorós Sándor munkásmozgalmi aktivista, majd évekig a Román Kommunista Párt politbürojának titkára. 1957 után Alexandru Moghiorosként szerepelt. Sem a magyar kisebbség ügyét, sem szülővárosát nem támogatta. 1969-ben a román fővárosban halt meg, betegségben.
- 1911 Az Aradi úton elkészült a csendőrlaktanya. (Napjainkban ez a tűzoltóság székhelye.)
- 1911 A Kálvin utcában felépült a Függetlenségi 48-as Kör székháza, tágas gyűlésteremmel. (1920 után az Erdélyi Magyar Párt, 1945-től a Magyar Népi Szövetség székhelye. Jelenleg fehérneműt készítő részvénytársaság műhelye.)
- 1911 Megkezdik a villanytelep építését, amit egy év alatt be is fejeznek, beszerelve két Diesel-meghajtású áramfejlesztőt. 1912 júliusától intézmények és lakások már kapnak áramot; 1913-tól az utcákon is fény gyűl. – A megelőző években a vezetőség körében ádáz vita dűlt afelől, hogy Nagyváradról vezessék-e ki, vagy helyben állítsák-e elő az elektromosságot.
- 1911 decembere. Már a századforduló óta Szalonta kedvenc fogadóhelye a vándorszíntársulatoknak, és a virágkorát élő Szigligeti Társulatnak. Ebben az évben mintegy 60 színművet mutattak be, közöttük az alábbiakat: Madách: Az ember tragédiája, Rostand: Sasfiók, Flers és Caillavet: Buridán szamara (Játssák: Gózon Gyula, Kabos Gyula, Tóth Elek és mások), Sardou: Szókimondó asszonyosság, Bródy: A medikus, Herczeg: Ocskai brigadéros, A dolovai nábob lánya, Tóth Ede: A falu rossza, Csepreghy: Sárga csikó. Daljátékok, operettek: Kacsóh Pongrác: János vitéz, Lehár: Cigányszerelem, Luxemburg grófja, Hercegisasszony, Kálmán Imre: Tatárjárás, Obsitos, Fall Leo: Babuska.
1911. december 18. A községi képviselő-választáson 1216 szavazatot kaptak a Függetlenségi és 48-as Párt jelöltjei, s ezzel a tanácsosok kétharmadát ők adták. – A másfél évvel korábbi országos választás „kisiklása” után ismét igazolódott Nagyszalonta lakosságának ragaszkodása a 48-as forradalom eszméihez.

- 1912 Az év első felében Kun Béla országgyűlési képviselő három vezércikket ír a *Szalontai Lapokba*, támadva a kormányt, a fegyverkezést és Tisza István házelnököt. E tény Rozvány Jenő agitációjának eredményességét, s a lapszerkesztők elkötelezett baloldaliságát tanúsítják.
1912. február 4. Született Bonczos István munkásmozgalmi aktivista, majd - a Szovjetunióból való hazatérte után – elkötelezett baloldali újság- és prózáíró. Meghalt 1979. május 21-én, Nagyszalontán.
1912. március 15. A Polgári Kör egy-egy márványtáblával jelölte meg Lovassy László szülőházát, illetve elhalálozásának helyét.
- 1912 márciusától a helyi lapban folyamatosan jelennek meg a kormány és a királyság megdöntésére biztató írások. Az ismétlődő munkásgyűlések vezérszónokai között országos hírűekkel is találkozunk: Nyisztor Sándor, Csizmadia Sándor versíró, dr. Fényes Samu, Nemény Vilmos és Rozvány Jenő.
1912. május 25-én folyt le az első egyházi szolgálatot nem igénylő, ateista temetés. Szemes István köműves 20 éves lányát búcsúztatták elvtársai szocialista módon.
1912. augusztus 17. A Központi kávéház ünnepélyes megnyitása.
1912. augusztus 29. A Polgári Kör megjelentette dr. Podhraczký Rezső ügyvéd, közíró Lovassy Lászlóról szóló életrajzát.
- 1912 augusztusának elején távozott el városunkból dr. Viski Károly néprajztudós. Katedráját augusztus végén Szendrey Zsigmond foglalja el, aki tanítványai segítségével széleskörű népköltészeti gyűjtést folytat 1919 tavaszán történt eltávoztáig.
- 1912 – 1913 - as tanévtől kezdve a helyi tanács tartja fenn a Polgári Leányiskolát, amit az ekkor kinevezett igazgató, H. Fekete Péter kereskedelmi tanfolyammal egészít ki. Ő is kiterjedt közösségi munkát vállal az Arany-kultusz és a népnevelés szélesbítése érdekében.
- 1912 őszétől kezdve az inasiskola kereskedő tanoncokat is befogad.

- 1912 őszén kezdtek – két esztendőn át tartó vita után – a méntelep megépítéséhez a Sarkadi úton. 1913-ban már be is fejezték a György Sándor (Budapest) tervezte épülecsoportot. – 1919 után a román katonaság kaszárnyaként használta, 1960-tól pedig a Mezőgazdasági Líceum kapott benne helyet.
- 1912 őszén épül az Aradi úton, a Kölesér partján a második és korszerűbb közvágóhíd. Tervezője Székely László. A XX. század derekától más célra használják.
1912. október 1. A Csonkatorony szomszédságában átadták az építettő egyesületnek az Arany-palotát. Czizler Győző műegyetemi tanár tervét munkatársa, Dvorák Ede, helyben pedig Széchen Antal dolgozta át. Kivitelezte Nagy József, a Csonkatorony restaurátora. Az Arany Emlékegyesület nevéhez méltó székházhoz jutott, az üzletek, lakások béréből pedig a múzeumot tartott fenn.
- 1912 őszén kitört az első Balkán-háború. Szalonta népét főleg gazdasági szempontból sújtotta; személyi veszteségről nincs tudomásunk.
1912. december 4. A művészi pálya kezdetén álló szalontai tehetség, Kornstein Egon a világhírű Kerpely-Waldbauer vonósnégyes tagja lett, és megkezdte külföldi körútját.
1913. március 26. Kornstein Egon brácsaművésznek köszönhetően a világot járt vonósnégyes Nagyszalontán is fellépett. A komolyzenét igénylő hallgatóság megtöltötte a Vigadó termét. „Az eseményre kiutazott Nagyvárad zenei intelligenciája is.”
1913. május 2. Áthaladt Szalontán a Fiume-Nagyvárad között közlekedő első gyorsvonat. Az állomáson a cigánymuzsikusok egyesített zenekara köszöntötte.
1913. május 25. Fölvatták a futballpályát a Váradi úton. Ettől kezdve a Nagyszalontai Sport Club (NSC) A és B csapatát igazolták a felettes sportszervek, és számontartják a megyei hatóságok is.
- 1913 július. Nagyszabású gazdasági kiállítás a főgimnáziumban, amely öt napon át tartott. A közbeeső vasárnap a Fűveskert és az állomás közötti

mezőn – több ezer érdeklődő előtt – díjosztással záruló löverseny zajlott le.

1913. július 6. Ünnepélyesen adják át a méntelepét a lótenyésztés céljára.
1913. július 6. Délután a vasút túloldalán, az állomással szemközti mezőn tartották az első légi bemutatót. A Békéscsabáról érkezett Lányi Antal hadnagy mutatványait 2-3 ezer ember csodálta meg.
1913. július 9. Meghalt Kemény Károly, a határainkon túl ismert baromfi-kereskedő cég egyik alapítója. Temetésekor derült ki, hogy a nagyváradi Szent László szabadkőműves páholynek egyik sejtje működött városunkban. Az elhunyt ennek tevékeny tagja volt.
- 1913 Hónapokon át húzódó politikai- és sajtóvita folyik arról, hol létesítsék Bihar megye második törvényszékét? Belényesen vagy Nagyszalontán?
1913. október 10. Arany vejének, Szél Kálmán esperesnek búcsúja gyülekezetétől, amelyben 53 éven át szolgált. Nyugdíjas éveit Debrecenben tölti.
- 1913 december végén tangó kurzus indul a kaszinó nagytermében. E latin-amerikai eredetű tánc ekkor tört be a polgárosuló parasztvárosba.
- 1913 végén 1914 elején Tisza István és kormánya tárgyalássorozatot kezdeményezett a horvát és a román vezetőkkel, hogy a nemzetiségi kérdést – legalább átmenetileg – rendezze.
1913. december 31. Az anyakönyvi hivatal szerint ebben az évben született 489 gyermek, elhalálozott 361 lélek; gyarapodás 128 személy. Házasságra lépett 106 pár. A várost lakja 15.943 személy.
1914. március 18. Két amerikai mérnök érkezett városunkba, hogy találmányukat, a kintofont, vagyis a beszélő filmet bemutassák. A Vigadó nagytermében – egyéb meghívásaik miatt – csupán két előadást tarthattak. - Az Edison mozgó műsorán mostantól nem csupán 4-6 rövid, egyfelvonásos film szerepel, hanem egész műsoridőt kitöltő színmű is.



Nádfedeles parasztház a 19. századból

1914. március 22. Megszűnt a *Szalontai Friss Újság* című napilap. Így a 25. évfolyamába lépett *Szalontai Lapok* az egyedüli hírközlő Dél-Biharban.
1914. március 24. Bontják a Lovassy-család „úri lak”-át, egyben Lovassy László szülőházát. A Takarékpénztár vásárolta meg, hogy telkén bankpalotát emeljen. E század végén a Mezőgazdasági bank működött benne.
1914. május 25. Kossuth Ferenc halála. E szomorú esemény alkalmat nyújtott a helyi lap szerkesztőjének, hogy elmondja: a megboldogult, miután hazatért olaszországi emigrációjából, 25 holdas szalontai ajándékbirtoka nyomán kapta meg a magyar állampolgárságot, majd az országgyűlési képviselővé jelölés lehetőségét. - A kérdéses földterületet Bajó Lajos és Bereczkyné Bajó Juliánna íratta Kossuth nevére.
1914. június 28. Sarajevóban Gavrilo Princip lelövi Ferenc Ferdinánd trónörökösét és feleségét. A merénylet az I. világháború kirobbantásának az ürügye lett.

- 1914 nyara. Átadják a lakóknak és az üzletek bérlőinek a Nagy Gyula tulajdonában lévő, kétemeletes bérházat. Tervezője Borbély Gyula szalontai származású szolnoki építész. Alapját 1911-ben kezdték ásni. A főtéri Rozvány-ház mellett ez volt a második, kimondottan lakásoknak szánt jelentős épület.
1914. július 7 – 15. Az országos gyász és a háborús hangulat ellenére Szalonta szórakozik. A szerző, Karinthy Frigyes jelenlétében mutatják be a Vigadóban a *Fixirozzák a feleségem* című mozsizkeccset. Ez a műfaj-kísérlet azt jelentette, hogy a bohózat egyes jeleneteit a színpadon fővárosi művészek adták elő, másokat a filmvászonra vetítettek, s olykor maga a szerző is beleszólt a cselekménybe.
1914. július 28. Az Osztrák-Magyar Monarchia hadüzenete Szerbiának.
1914. augusztus 1. és 1915. október 14. között a *Szalontai Lapok* naponta kétszer - délelőtti és délutáni kiadásban – jelent meg, a háborús híreket azon frissiben továbbítandó. Terjedelme viszont 2-2 oldalra csökkent.
1914. szeptember 1. Lelkes ünneplés a vasútállomáson. Délelőtt haladt át a déli frontra vezényelt népfelkelők szerelvénye. Parancsnokuk gr. Tisza Kálmán csegödi birtokos, Nagyszalonta országgyűlési képviselője, aki önként jelentkezett katonai szolgálatra.
1914. szeptember 12. Az első szalontai hősi halott Nagy Márton, 22 éves örvezető.
1914. október 1. Városunknak száz sebesültről kell gondoskodnia. A kórház férfi pavilonján kívül egy-egy nagy termet ajánlott föl az árvaház, a Kaszinó Egylet és a Függetlenségi Kör. A kórház első katona-halottja Hruza Ferenc morva cipészsegéd. Több száz helybeli kísérte ki a Vasút utcai temetőbe.
1914. október 8. Zilahy Lajos önként jelentkezett a keleti frontra. Innen küldte a hősként elesett barátjára emlékező versét, amelyet az *Új Idők* és a *Szalontai Lapok* egyaránt közzétett.
1915. március 24. A főgimnázium végzőseinek sorából 11 diák (köztük 4 román) jelentkezik hadiérettségire, hogy utána katonai kiképzésben részesüljön.

1915. augusztus 5. A háború keltette tragikus hírek és anyagi gondok ellenére a mozi, a vándorszínészek és a Szigligeti Színház előadásainak továbbra is akad közönsége. A helybeli műkedvelők sem tétlenkednek. A református egyház a rokkantak és a hadiárvak javára estélyt rendez. Ennek keretében tekintélyes értelmiségiek adják elő a frontról sebesülten hazatért Zilahy első színművét, *A rongyos katonát*.
1915. október 15. Papírhány miatt a *Szalontai Lapok* ismét csak egyszer, kora délután jelenik meg egyetlen lapon, két oldalon. E csökkentett terjedelem a román uralom idején is sokáig megmarad.
1916. január 27. Reggel 8,41-kor 25 másodpercig tartó földrengést észleltek. Az ingó tárgyak nyugalmi helyzetükből kimozdultak.
1916. március 12. A moziban bemutatják Arany *Tetemrehívás* című balladájának filmváltozatát, kiváló színészek megjelenítésében. Előzőleg, január 21-én Jókai regényének, a *Szegény gazdagoknak* a feldolgozását láthatta a közönség.
1916. április 30. A háború időbeni elhúzódása további emberáldozatot követel. A főgimnáziumban ismét meghirdetik a tavaszi hadiérettségit. A VIII. osztályból 15, a VII-ből 21 diák, együttesen 36 ifjú jelentkezik. Közülük 11 román és 7 zsidó. Feliratkozott gr. Tisza Kálmán két fia is.
- 1916 nyara. A férfiak frontszolgálata miatt a munkacserhiányt orosz és szerb hadifoglyok enyhítik.
1916. október 1. – 10. között Kodály Zoltán első népdalgyűjtő útja.
1916. november 3. Arany János közelgő születési centenáriumára az Arany Emlékegyesület átfogó és igényes tervet készít.
1916. november 21. Ferenc József osztrák császár és magyar király halála. Utódja IV. Károly király. A *Szalontai Lapok* több számban ismerteti az elhunyt érdemeit, a temetés lefolyását, az utód koronázási ünnepségét.
1916. december 28. – 1917. január 8. Kodály Zoltán második gyűjtőútja. Két itteni időzésének eredménye negyedfélszáz, az Arany korát idéző szöveges dallam.

- 1917 januárjától megpezsztül az Arany Emlékegyesület és az értelmiségiek szervező-tevékenysége. Méltó módon, az egész országra szóló kulturális eseményként kívánják megünnepelni Arany János születésének századik évfordulóját. A helybeliek buzgólkodását nem kísérte siker. A Kisfaludy Társaság és az irodalomtörténészek az utolsó napokban lemondják részvételüket. Az emlékezés megtartását a béke beköszöntétől tették függővé. Ez persze sohanapját jelentette.
1917. januárjától H. Fckete Péter és Debreczeni István mozgalmat indít a magánosoknál lévő Arany kéziratok, emléktárgyak felajánlására a múzeum számára. Törekvésüket csak halvány siker kísérte.
- 1917 februárjától Szendrey Zsigmond nem csupán a szellemi, de a tárgyi néprajz körébe tartozó eszközöket és hagyatékokat is gyűjti, fölhasználva a gimnazisták és a sajtó segítségét. Célja: egy néprajzi múzeum létrehozása. Terve nem sikerült.
1917. március 1. Harmadízben hirdetnek hadiérettségit a VII. és VIII. osztályos főgimnáziumi diákok számára.
1917. március 2 – 3. Arany János születésének centenáriumára több síkon bennsőségesen, de csupán helybeli szereplőkkel emlékeztek: a *Szalontai Lapok* ünnepi számot adott ki, értékes forrásanyagokat is közzétéve; - a községi tanács díszközgyűlést tartott, ahol az előljáróság bejelentette: „ az Arany szülőház telkével szomszédos Bényei telket az Arany Emlékegyesületnek ajándékozta, hogy ott néprajzi múzeumot létesíthessen”;
- a Polgári Leányiskola igazgatója kérte és megkapta a jogot, hogy intézménye a költő nevét viselje; - az Emlékegyesület irodalmi műsorában Tatár Balázs gimnáziumi igazgató, Szendrey Zsigmond tanár és Debreceni István lelkész előadással, Bay József segédlelkész szavalattal, a főgimnázium énekkara Arany-dalokkal szerepelt.
1917. március 4. A református egyház vasárnap délután a „nagyiskola” tornatermében, számos érdeklődő előtt tartotta meg Arany-ünnepélyét.
1917. március 10. A református presbitérium a templom három harangja közül kettőt ajánl föl ágyúöntés céljára: az 1883-ban készült 1237 kilogrammosat, és az 1852-es évszámot őrző 874 kilogrammos kisharangot. Egyházi szertartással és harang-zúgással búcsúztak tőlük.

1917. május 1. A helyi népszámlálás eredménye: Nagyszalonta lakossága 14.311 lélek, a hadbavonultakon és az itt állomásozó katonákon kívül. A munkabírók megoszlása a következő:

Megnevezés	férfi	nő	összesen
Östernelő	1.928	2.548	4.476
Iparos	831	354	1.185
Egyéb	987	3.327	4.314
	3.746	6.229	9.975

1917. május 24. Kormányválság Magyarországon. A király elfogadja Tisza István lemondását. A *Szalontai Lapok*ban megszaporodtak az államvezetést bíráló, és a szocialista eszmeiséget, s az orosz forradalmat dicséző írások.
1917. augusztus 1. Megnyitják az Aradi úti új temetőt. A Vasút utcai sírkert jeles halottainak, a vezető értelmiségiek, a nagygazdacsaládok földi maradványait az elkövetkező 6-8 évben exhumálják, és átszállítják. Diszírthelyet kapott Arany Juliska, Lovassy László és a Zilahy család.
1917. október 6. A szalontai járásban eddig 143 hősi halottat tartanak nyilván; 493 árva maradt utánuk.
1917. december 8. Született Bihari (Baumann) Klára próza- és drámaíró. Termékeny munkásságáról harmincnál több könyve tanúskodik. Meghalt Budapesten 1997. június 6-án.
1917. december 25. Megnyílt a népkonyha; 640 szegény iratkozott fel.
1918. február eleje. A Kerpely-Waldbauer vonósnégyes ismét telt ház előtt hangversenyzett.
1918. februárja. A románszentmiklósi görög katolikus templom tornyából leengedték az ágyúhalálra ítélt harangot. Feliratából megállapították, hogy ez műemlék: a XIV. század vége felé öntötték, amikor Szentmiklóst és Nagyfalut a Toldi-család birtokolta.
1918. március 2. A Szigligeti Társaság és az Arany Egyesület közös műsorral tiszteleg a költő születésének 101. évfordulója alkalmából. Fellép Tatár

Balázs igazgató, Sas Ede közíró, Dutka Ákos költő és neje szavalatokkal, a színművészek énekszámokkal.

- 1918. március 3.** Csikos János, a köztiszteletben álló nagykereskedő halála. Vagyonának nagyobb hányadát, 700.000 koronát közcélokra testálta: krematórium az új temetőben, háztartási iskola, színház építése. Végredeletét a rokonság megtámadta s csak 50.000 koronát engedtek át a városnak. A bekövetkezett politikai változások során ez is megsemmisült.
- 1918. áprilisa.** Újabb helyi népszámlálás: 13.823 lakos, közülük 5806 férfi és 8017 nő. Az esztendővel korábbihoz mérve közel félezerrel kevesebb. A születések s házassodások tovább csökkennek. A férfiak a fronton. – Nagyszalonta területe 15.629 kat. hold.
- 1918. június.** Krasznay Ernő színtársulata tíz napot tölt városunkban. A többek között műsoron szerepel: Sybill, Csárdáskirálynő, Tatárjárás, Három a kislány, Pacsirta, A vasgyáros.
- 1918. július.** Nagyszalonta járás 678 osztrák gyermek nyaraltatását vállalja. Közülük 310 a székhelyen tölt el egy hetet. A kölcsönösség jegyében ugyanennyien Ausztriában nyaralnak.
- 1918. augusztus 28.** Meghalt Kajtor Sándor, az utolsó 48-as honvéd. Arany János is tanítója volt.
- 1918. október 30 – 31.** Az „őszirózsás” forradalom Károlyi Mihályt juttatja hatalomhoz.
- 1918. november 1.** A szocialisták a Kossuth-szobor előtt népgyűlést tartanak, és lelkesen üdvözlik a beköszönő „új világot”. Az átmeneti állapotot kihasználva egyesek raboltak (csizmát, italokat, kisiparosok készítményeit), ablakokat törtek be. Türkössy hadnagy polgárőrséget szervezett a rend és a nyugalom helyreállítására.
- 1918. november 3.** Újabb népgyűlések, szervezkedések. A szalontai Nemzeti Tanács elnöke Mágori Lajos szabó kisiparos, alelnöke Szabó Lajos tanító, jegyzője Székely (Reich) József újságíró.

1918. november 3. Nagyváradon megalakul a Bihar megyei Román Nemzeti Tanács. Elnöke: Aurel Lazăr.
- 1918 november első felében Krasznay társulata ismét fölkereste Szalontát; tíz operettet és vidám színművet mutat be.
1918. december 1. Az erdélyi, bánati és magyarországi románok Gyulafehérváron tartott gyűlésén kinyilvánították a románok által lakott területek egyesülését Romániával.
1918. december 4. Mackensen német tábornok három személyi autóval, Aradról Nagyváradra igyekezve, városunkon haladt át.
1918. december 8. *Testvériség* címmel, szélsőbal irányzatú hetilap jelenik meg. Felclős szerkesztője Mágori Lajos szabómester. Őt szám után megszűnt.
1918. december 13. Miután a helybeli Nemzeti Tanács, mellette a Munkás- és a Katonatanács puccszerűen átvette a hatalmat és a nagyközség vezetését, Nagy József főbíró lemondott. Vele távozott a választott előljáróság is.
1918. december 30. Berthelot francia tábornok különszerelvénye, Szegedről Nagyváradra igyekeztében, Szalontán haladt át. Az állomáson nagy tömeg gyűlt össze a védett személykocsi megtekintésére. – Róla tudnunk kell, hogy előzőleg a román legfelsőbb parancsnokság mellett tanácsadó, és a dunai hadsereg parancsnoka volt.
1919. február 1. *Nagyszalontai Köztársaság* címmel alkalmi újságot adott ki a Hadviselt Szellemi Munkáskatonák Országos Egyesületének Nagyszalontai Fiókja. A polgári forradalomért és a feminista eszmékért lelkesedő nők írták, gúnyos, csipkelődő hangnemben. A Vigadó nagytermében tartott kabaré előadáson terjesztették.
1919. március 1. Arany János születésének 102. évfordulója alkalmából a Gazdaszövetség a Vigadóban, az Emlékegyesület a kaszinóban tartott műsoros estet, illetve délutánt.
1919. március 19. Az Arany Emlékegyesület a januárban elhunyt Ady Endre tiszteletére irodalmi műsort rendezett.

1919. március 22-én Nagyszalontán is megalakul a Munkástanács, a proletárdiktatúra helyi szerve. A direktórium elnöke Rehák Pál szlovák származású tanár, jegyzője dr. Székely (Reich) József újságíró.
1919. március 27. A *Szalontai Lapok* a Munkástanács hivatalos orgánuma, s így az itt közzétett rendeleteknek „mindenki szigorú büntetés terhe alatt engedelmeskedni tartozik”.
1919. április 19. A Szalontai Forradalmi Törvényszék ítéletei között 80 napi fogház és 8000 korona büntetés kirovása szerepel. – A kommunistáknak ez volt az utolsó ténykedése, mert két nap múlva elmenekültek.
1919. április 20. A Traian Moşoiu tábornok vezette román hadsereg egységei bevonulnak Nagyváradra. Hivatalosan átveszik a város irányítását.
1919. április 22. A román csapatok a Tenkei úton közeledtek Nagyszalonta felé. Elébe kocsizott a diktatúra előtt szolgáló Nagy József főbíró, a főjegyző és tolmácsként dr. Gall Paul ügyvéd. A parancsnokot a helység lakóinak békés szándékáról biztosították. Összetűzésre nem került sor. – A városparancsnok mindenekelőtt elrendelte az 1918. október 31. előtti közigazgatás visszaállítását, dr. Gall Pault pedig kinevezte primárnak. E megbízatást 1923-ig töltötte be.
1919. május 27. A nagyváradai központi cenzúra főnöke betiltotta a *Szalontai Lapok* megjelenését „korábban tanúsított politikai magatartása miatt”. Október 10-től engedélyezik további működését a polgári és a katonai cenzúra állandó ellenőrzése mellett, amit 1929-ig tartottak fenn.
1919. június 8. A helyi hírszolgáltatásban támadt ürt kitöltendő, egy keresztyén értelmiségiekből álló kis csoport a *Szalonta és Vidéke* című napi-, később hetilappal lépett az olvasók elé. 1920. március 7-ig élt, két cenzor felügyelete alatt.
1919. június 15. A helyi lap beszámolója szerint a Munkástanács elmenekült tagjai a községi pénztárból 58.000 koronát tulajdonítottak el, és főlegesen munkaerőket alkalmaztak, magas napi díjjal.
1919. június 16. – 27. Az érettségi vizsga még a korábbi rendtartás szerint zajlott le, dr. Pteancu Alexandru Bihar megyei tanügyi kormánybiztos

elnökletével. Megjelent 14 rendes- és 2 magántanuló; megbukott egy felkészületlen.

Ezen a tavaszon és nyáron a nem erdélyi származású nevelők, és azok, akik nem tették le a hűségesküt az új államhatalom iránt, Magyarországra távoztak. Közöttük volt Szendrey Zsigmond folklorista is.

1919. augusztus 22. Dr. Pteancu és más hatósági személyek jelenlétében a főgimnázium épületét, felszerelését, leltári tárgyait átvette a román állam. Tatár Balázs igazgatót leváltották. Helyére Alexandru Mărgineanu tanárt nevezte ki a megyei főtanfelügyelő.

1919 szeptembere. A főgimnáziumban még magyar nyelven adott elő hat tanár, de új stúdiumként bevezették a román nyelvet és irodalmat. Hasonlóan románul tanították a nemzeti tantárgyakat: Románia történelme, földrajza, alkotmánya.

1919. november 29. Budapestre csak útlevéllal lehet utazni.

1919. december 14. Mostantól minden állami rendeletet, hivatalos közlést románul vagy két nyelven kell a sajtóban közzétenni.

1919. december 15. Moşoiu tábornok parancsa: ezentúl a hatósági feliratok csak román nyelvűek lehetnek.

1920. január 1. Bevezetik a Romániában honos kelet-európai időszámítást.

1920. januárjától szeptember végéig a *Szalontai Lapok*-ban számtalan tudósítás jelenik meg a határmegállapító bizottság összetételéről, döntéseiről, az érintett gazdák sérelmeiről, a szalontaiak memorandumáról.

1920 februárja. A bihari Földosztó Bizottság ösztönzésére válaszolva gr. Széchenyi Miklós nagyváradai megyéspüspök följánlja: a Nagyszalonta környékén fekvő egyházi birtokot osszák szét az igénylők között. – Hasonló bejelentést tett Sternthal Artur is, átengedve a Madarász határában lévő szántóit az ottani földműveseknek.

1920. március 11. Megkezdődik a földosztás. Nagyszalonta vonzaskörzetében 68.000 holdat sajátítanak ki. Egy-egy földnélküli család hét hold szántót kaphat. Szalontán csupán 550 földigénylő iratkozott fel, Tulkán 700,

Illyében 400 család. A fennmaradó 7-8000 holdra a hegyvidékről telepítenek olyan román családokat, akiknek ott nem jutott föld.

1920. június 3. Első országgyűlési választás Nagy-Romániában. A szalontai körzet román és magyar lakossága előtt két jelölt lépett föl: Lascu Dumitru publicista, és Roxin Nicolae méhkeréki ortodox pópa. A bukaresti parlamentbe ez utóbbi került be, noha faluja magyar területen maradt.
1920. június 4. A Párizs környéki Kis-Trianon palotában aláírták a Magyarország és Románia közötti békeszerződést. Ennek értelmében az országhatár Nagyszalontától nyugatra, 8-10 kilométernyi távolságra húzódik. Magyar területen marad az ideigekvő környék negyede. Sok helybeli parasztcsalád földtulajdonát az országhatár kettévágta, vagy szántóik egy része magyar területre került, ami 3429 kat. holdra rúgott. Ezek a kettősbirtokosok igazoló könyvecskével a sarkadi és a geszti úton átszekereztek az időszaki munkák elvégzésére.
- 1920 nyara. Lehetetlenné vált a vonatközlekedés Nagyvárad és Arad között, mert a vasútvonalat két helyen, Nagyszalonta és Kötegyán, valamint Lökösháza és Kürtös között a határ átmetszette. A két Közlekedésügyi Minisztérium megegyezése értelmében ezt követően az utazás lezárt, és grancsárok őrizte személykocsikkal történt, Békéscsaba érintésével. Ez a szükségmegoldás a Nagyszalonta-Arad közötti vaspálya elkészültéig maradt érvényben. – Hasonló helyzetbe kerültek a Szatmárnémetiből Máramaroszigetre igyekvők, akik Csehszlovákián át jutottak el a kívánt helységekbe.
- 1920 nyara. A kórház igazgatójává dr. Liviu Cosma sebészorvost nevezik ki, aki két évtizeden át szolgálja a város lakosságát.
1920. július 20. A városháza díszterméből eltávolítják Bocskai István és Arany János egészalakos festményeit. Raktárba kerülnek.
1920. július 23. Az üzletek feliratainál kötelező a román nyelvűség. Alkalmazható a tulajdonos által kívánt nyelv, de a betűtípus mérete egyenlő legyen.
1920. július 24. A belügyminisztérium engedélyezte a Kaszinó Egylet további működését, azonban a vezetőségbe román értelmiségit is be kellett

választani. Viszont nem hagyta jóvá az Arany Emlékegyesület és a dalárda alapszabályait. Ennek ellenére az előbbi továbbra is fenntartotta a múzeumot és irodalmi ünnepeket rendezett.

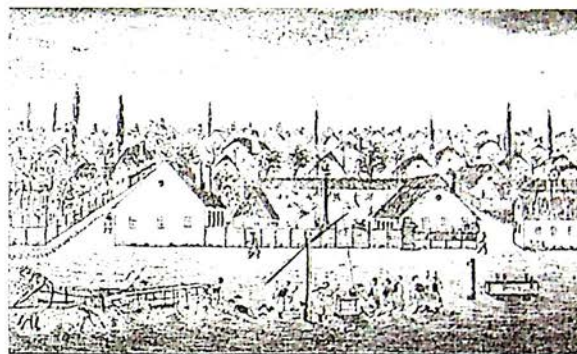
1920. augusztus 8-ra virradólag ismeretlen tettesek ledöntötték Kossuth Lajos bronzszobrát. A térparancsnok megígérte a pártatlan kivizsgálást, ám ez eredményre nem vezetett. A sérült emlékművet még aznap délben a Csonkatorony fölszintjén, egy sötét sarokba állították. Ott töltött két évtizedet.
1920. szeptember 2. Megkezdtek a koronát román pénznemre becserélni. Az átváltási kulcs: 1 leu = 2 korona. Nagyszalontán 8 és fél millió koronát, a járásban 14 milliót váltottak be. – Szeptember 10-től a *Szalontai Lapok* ára 1 korona helyett 50 bani.
1920. december 27. A karácsonyi ünnepet követően bezárták a baptista imaházat, mivel e felekezetet Bukarest nem ismerte el.
- 1921 A *Szalontai Lapok* terjedelme továbbra is egy lap, két oldal, viszont a vasárnapi számok négy oldalra rúgnak. Ezek ára 1 leu. – A román nyelvű hivatalos közlemények fölött kötelező e szöveg: Regatul Romaniei. Primăria Comunei Salonta.
1921. február 5. Megjelenik a *Nagyszalontai Eleven Sportújság* egyetlen száma. Cikkeit hét tréfás leány írta. Kiadta az NSC.
- 1921 Megalapítják a Munkás Testedző Egyletet, a helység második sportklubját.
- 1921 áprilisa. Megalakul a görögkeleti (ortodox) egyház. Első lelkésze dr. Roxin Nicolae esperes.
- 1921 júliusában, augusztusában olyan forróság uralkodott, hogy az emberek lehetőleg árnyékba menekültek. A hőség éjjel sem enyhült. Sokan aludni sem tudtak.
- 1921 A kórház területén igazgatói lakást, és mellette hivatali helyiségeket építenek.

1921. **augusztus 16.** Megalakul a Királyhágómelléki Református Egyházkerület. Első püspöke Sulyok István. – A Szalontai Egyházmegye néhány, határon túlra eső egyházközség kiválása után is tovább működik Böszörményi Lajos esperes vezetésével.
- 1921 **őszén** Nagyszalonta határában sor kerül a radikális földreformra.
- 1921 **szeptembere.** Megkezdték a Szalontát Araddal összekapcsoló vaspálya építését.
1921. **október 26.** Államosítják a Polgári Leányiskolát. Címéből törlik Arany János nevét, de még egy évig őrzi korábbi szervezeti formáját. Tevékeny igazgatóját, H. Fekete Pétert leváltják, aki ekkor költözik Magyarországra.
- 1921 **decembere.** Zilahy Lajos hazalátogat. Élménycinek hatására írja meg *A holt város* című versciklusát.
1921. **december 31.** Az anyakönyvi hivatal jelentése: ez év folyamán született 474 csecsemő (27 halva); elhunyt 259 személy; gyarapodás 188 lélek.
1922. **január 10.** A helyi sajtó foglalkozik Nagyszalontának a határon túlra került ősi, osztatlan birtokával, a 4000 kat. holdnyi Orosi legelő jövőendő sorsával. Megoldást nem ajánl.
- 1922 **tele.** Igen hidegre fordult a tél. Február 6-tól 9-ig éjjel-nappal szakadt a hó, és az egy métert is elérte. Ilyen havazásra még az öregek sem emlékeztek.
1922. **február 10.** Az újabb parlamenti választás előtt megalakul a Magyar Nemzeti Szövetség. Nagyszalontáról Debreczeni István lelkészt jelölik, de a választási bizottság nem hagyja jóvá. A szalontai kerület listáján végül is Lascu Dumitru és Niște Iacob szerepelt. A vidéki románság támogatásának köszönhetően a parlamentbe az előbbi jutott be.
1922. **március 25.** Új jéggyár épül a villanytelep mellett. A régit a Gazdák malma udvarán már bontják.
1922. **május 17.** Nagyszabású ünnepség a templomban és a városházán a Nagyszalontai Református Egyházmegye 100 éves fennállásának

emlékére. Böszörményi Lajos esperes mellett részt vett Sulyok István püspök, dr. Roxin Nicolae görögkeleti esperes, és még sokan mások. Este a Vigadó nagytermében irodalmi műsor.

- 1922 Dr. Roxin Nicolae esperes az ortodox templom megépítéséhez államsegélyért folyamodik.
1922. július 1. Hangversenyt hirdet a budapesti Operaház hat művésze, közöttük Bazilidesz Mária és Palló Imre.
1922. szeptember 1. A Polgári Leányiskola helyett leánygimnázium alakul Gimnaziu de Fete néven.
1922. szeptember 15. Az első román nyelvű gimnáziumi osztályok beindulása; a magyar nyelvűek fokozatosan megszűnnek. A vidéki román fiatalok beiskolázása érdekében az épület egyik szárnyán a tantermeket bentlakássá alakítják át.
1922. október 22. A román államhatalom bevezetése óta a honmaradt értelmiségiek ekkor szándékoztak megtartani az első Arany-irodalmi estet. A hatóság nem engedélyezte.
1922. november 18. A szalontaiak a kor legkiválóbb magyar festőművészeinek, Csók István, Rippl-Rónai, Iványi-Grünwald és társaik alkotásaiban gyönyörködhetnek.
1922. december 3. Az első közös román-magyar kulturális rendezvény a Vigadóban. A helyőrség katonazenekara mellett felléptek az ismert magyar műkedvelők.
1922. december 20. Tűzvész pusztította el a környék legnagyobb és legkorszerűbben felszerelt malmát. Két héten át száz vagon gabona égett el. A 20 millió lejre becsült kár miatt a Toldi-malom többé föl nem támadt.
1922. december 30. A Magyar Szövetség szervezkedése sikertelennek bizonyult. Viszont megalakult az Országos Magyar Párt.

1922. december 31. Az anyakönyvi hivatal jelentése: született 397 csecsemő (19 halva); életben maradt 378; elhunyt 309 személy. Gyarapodás 69 lélek, ami az előző évnek csupán 37%-a .
- 1923 márciusa. Elfogadják Nagy-Románia Alkotmányát, amely megerősítette a központi irányítást.
1923. április 6. Megszüntetik a járásbíróságokat. Épületében rendezik be az alakuló román elemi iskolát. – Dr. Greavu Aurel járási főszolgabíróét primárrá nevezik ki. Dr. Gaal Paul folytatja ügyvédi praxisát.
1923. április 6. A felekezeti iskolákba csak saját vallású növendékek vehetők fel. A zsidó gyerekeknek vagy héber, vagy román nyelven kell tanulniuk.
1923. április 19. Böszörményi Lajos református esperes 50 éves papi szolgálatának jubileuma.
1923. április 25. A nagyváradai színház szerződést köt a Vigadó bérlőjével: ebben az évben 11 színművet és operettet mutat be 30 előadás keretében. Műsorukon szerepel: Bajadér, Aranymadár, Búcsúkeringő, Hazudik a muzsikászó, Hattyúlovag, Ártatlan Don Juan, A hazajáró lélek (Zilahy) stb.



Az ősi schola, amelyben Arany János is tanult

1923. május 27. Fölavatták a Nagyváradot Araddal összekötő vasútvonalat. Tervezője Hilbert Eugen német mérnök. A másfél éves munka 50 millió lejbe került. Valójában csak a Nagyszalonta és Kisjenő közötti 40 kilométert kellett megépíteni, mert folytatása korábbi keletű.
1923. június 22. A budapesti Operaház primabalerinája, Nirschy Emilia a Vigadó színpadán mutatkozott be.
1923. augusztus 12. Fölszentelik a református templom két új harangját. A hívők áldozatkészségének köszönhetően Aradon egy 1316 kilogrammosat öntettek. A 360 kilogrammos kicsi harang K. Balogh Ferenc és felesége adománya. Az ünnepségen Sulyok István püspök hirdette az ígét. Kovács Béla tanár erre az alkalomra szerkesztette a *Hirharang* című alkalmi kiadványt.
1923. szeptember 15. Megnyitják az állami elemi iskolát a román gyerekek számára. Nem rejtett célja, hogy a szülők az egyházi iskolákból ide irassák át gyermekeiket.
1924. február 12. Az első helybeli katolikus plébános, Vitkovszky Flórián halála.
1925. március 2. Arany Juliska földi maradványainak exhumálása és újratemetése az Aradi úti sírkertben. A három díszsírhely kijelölése Bödi Mihály főbírónak és Moga Nicolae főjegyzőnek köszönhető. A költségekre özv. Arany Lászlóné 15.000 lejt adományozott.
1925. március 22. Debreczeni István búcsúja híveitől. Parókus lelkesként tíz éven át szolgált. Most Szatmárnémetibe választották meg. Utódlása a gyülekezetben belső harcokat váltott ki. A parókiára végül Dohy Árpád költözött be, és maradt itt tizenkét éven át.
1926. január 1. A román minisztertanács Nagyszalontát községi állapotából városi rangra emelte. Hivatalos neve az eddigi Salonta Mare helyett Salonta-ra rövidül.
1926. február 19. Városi polgármester és városi tanácsosok választása.
- 1926 júniusában végez az utolsó magyar nyelvű osztály a főgimnáziumban.

1926. **augusztus 14.** Nagyszabású ipartestületi népünnepély az Iparosotthon átalakítása, bővítése javára.
- 1927 **június**a. Húsvét első napján az Iparoskör műkedvelői Bródy A tanítónő, második napján a szabómunkások Csiky A nagymama című színművét adják elő.
1927. **június 8.** Békeffy László kabaréműsorral érkezik Budapestről.
1927. **június 8.** Született Kiss István későbbi Kossuth-díjas szobrászművész. Városa számára ő alkotta az Arany János bronzszobrot.
1927. **augusztus 30.** Az Iparosotthonban a helybeli műkedvelők Jacobi Leányvásár című operettjét mutatták be.
1927. **december 25.** Megalakítják a görög katolikus eklézsiát.
1927. **december 25.** Megjelenik a *Szemle* című hetilap első száma; megszűnik 1931 áprilisában. Tulajdonosa Kovács Béla tanár.
- 1927 és 1937 között Nagyszalontán két, olykor három magyar sajtóorgánum jelenik meg.
1928. **június 26.** A római katolikus templom két új harangjának felszentelése. A nagyobbikat a hívek, a kisebbiket Király József tanár és neje adományozta. Mayer Antal püspök ekkor véglegesítette a szalontai gyülekezet élén Bakator József plébánost.
1928. **június 28.** Az első román színtársulat érkezése Pepe Georgescu vezetésével. Az Astra mozi termében (volt Vigadó) az *O, femeile* című vígjátékot mutatták be.
1928. **november 18.** Megszüntetik az újságok politikai ellenőrzését. Közel egy évtizeden át a lapok első oldalán a „cenzurat” szó és két, majd egy név volt olvasható. – 1938-ban, a királyi diktatúra idején visszaállítják.
1928. **december 12.** Az új parlamenti választáson városunk jogosult lakóinak 73,5%-a jelent meg az urnák előtt. A szavazatok megoszlása: Magyar Párt 44,5%, Dolgozók Blokkja 42%, Nemzeti Parasztpárt 9%, Nemzeti Liberális Párt 2,2%. Averescu és Lupu pártja jelentéktelen számú

vokssal. – Pár hónap múltán a kommunista irányítású Dolgozók Blokkját törvényen kívül helyezték. Károsnak bizonyult a magyar szavazótábor megosztása szocialista jelszavakkal. Így a 371 tagot egysítő képviselőházba csupán 16 magyar jutott be.

1928. december 16. A város művelődési élete végre megfelelő otthonhoz jut. Ellmann Lajos megépítteti az ötszáz személyes színházteremmel, ruhatárral, öltözőkkel, kiegészítő helyiségekkel rendelkező Redutot, a későbbi Művelődési Házat. Tervezője és kivitelezője Kiss Mihály helybeli építész. – Pár év múltán a város tulajdonába kerül. Az elkótyavetyélt Orosi pusztá árából fizették ki.
1929. január 27. Egy évtizedre terjedő kényszerű szünet után Bukarest engedélyezte az Arany Emlékegyesület és a dalárda működését.
1929. február 12. Megjelenik a harmadik magyar nyelvű napilap *Az Újság* címen. Tulajdonosa és felelős szerkesztője Gaál Sándor nyomdász. Tizenöt évfolyamot ért meg, s ebből az utolsó hét évben egyedüli napilapként.
1929. április 28. Évtizedes szótlanság után az Iparos dalárda gazdag és színvonalas irodalmi estet rendezett a Redutban, ahol „ott szorongott Szalonta minden társadalmi osztálya, hogy városunk halhatatlan szülőtte, Arany János élő szellemét ünnepelhesse”.
1929. július 8. Az Arany Emlékegyesület pályázatot hirdet a költő népszerű életrajzának megírására, két versének megzenésítésére, és egy másik Arany-vers feldolgozására dalárdák számára. A kitűzött jutalmak végösszege 20.000 lej. – Egy októberi újságcikk arról értesít, hogy az életrajzra 21, a zenepályázatra 56 munka érkezett. Az irodalmi díj nyertese Radó Pál nagyváradi tanár, a két zenei díjé Nemes Elemér igazfalvi lelkész.
1929. december 6. A Csonkatorony restaurálásának és a múzeumi tárgyak itteni elhelyezésének 30. évfordulóján az Emlékegyesület országos ünnepséget rendez. Erre meghívták Erdély és a Partium irodalmi társaságait, közismert alkotóit. A közönség ismét zsúfolásig töltötte meg a Redut színháztermét. Suciú Aurel polgármester két nyelven tett hitet „a kultúra nemzeteket összebékítő hatásáról, és igaz szívvel hódolt a költő nagysága előtt”.

- 1929 Ebben az évben meglepően sok (36) publicisztikai írás jelenik meg Aranyról és az Emlékegyesületről a három helybeli újságban.
1929. december 31. Az anyakönyvi hivatal jelentése: született 327 gyermek (7 csecsemő halva), elhalálozott 289 személy; gyarapodás 138 fő (kevesebb mint 1921-ben). A születési arány 34%-ról hirtelen 22%-re csökkent.
1930. január 10. Megalakult az Országos Magyar Párt nagyszalontai szervezete. Elnökévé dr. Hadházy Kálmán ügyvédet választották. Utána Bagosi Sándor úriszabó töltötte be a tisztséget.
1930. május 20. A Kaszinó Egylet is Arany-kultúrnnepélyt rendez. A helybeli előadók mellett a közönség elé lépett Kós Károly Kolozsvárról, C. Bodnár Mária és Perédy György Nagyváradról.
- 1930 augusztusában alakul meg a rövid életű Corvinul futballcsapat, míg októberben a Törekvés, amely viszont másfél évtizedet ér meg.
1930. október 22. Arany elhalálozási évfordulójára a Gaál-nyomdában megjelenik Radó Pál pályanyertes tanulmánya. A vele egybekötött Arany versválogatást a pesti Franklin Kiadótól vették át.
1930. november 24. Szilágyi Elemér szalontai karnagy szerzői estje a Redutban. Többnyire Arany- és Petőfi verseket zenésített meg. Szólisták és a dalárda mutatta be őket, átütő sikerrel.
1930. december 23. Miniszteri rendelkezés szerint minden magyar nemzeti-ségű köztisztviselőnek és pedagógusnak háromszor 30 napos román nyelvtanfolyamon kell részt vennie, majd nyelvvizsgát kell tennie. Csak ennek sikere esetén maradhatott meg állásában.
1930. december 25. Felsőbb rendelkezés nyomán az újság címében, cikkeiben előforduló földrajzi elnevezéseket „úgy kell kinyomtatni, amint az Nagy-Románia térképén szerepel”. Tehát Oradea, Ardeal, Crişul Negru, Carpaţi. Az újság címbetűi közül törölni kell a z betűt, és lesz *Salontai Lapok*.

1930. december 31. A hivatalos népszámlálás Nagyszalontán 15.297 lakost tart nyilván. Nemzetiségük szerint: román 2061, magyar 12.267, német 56, zsidó 505, szlovák 33, roma 289, egyéb 86.
- 1931 Liberális segítséggel két éven át Nagyszalonta polgármestere Kovács Béla. Az uralomváltást követően ebben a tisztségben ő volt az egyetlen magyar. Ezzel szorosan összefüggött, hogy újságja, a *Szemle* ekkor véglegesen beszünteti megjelenését.
- 1931 A kórház területén saját ártézi kutat fűrnak, fölősléggessé téve a pumpával működő Northon-kutat. Az ártézi vízből jutott a környék lakosságának is, ezért kivették az utcára.
- 1931 Máté Lajos református tanító megírja az 1906-ban alakult NSC 25 éves jubileumára a klub történetét.
- 1931 Lebontják a Toldi utca jobb sarkán álló, a főtérre néző „regálé vendégfogadót”. Telkén emelik a Kiss Mihály szalontai építész tervezte, neobizánci stílusú görögkeleti templomot.
1932. január 1. Serényi József újságíró kiadja a *Szilveszter* című, humoros, satirikus lap egyetlen számát. Esztendő múltán megismétli.
- 1932 nyarára fejezték be a templom bútorzatát. Az ikonfal és a tölgyfából faragott székek Tóth Imre kisiparos műhelyéből kerültek ki, míg az ikonosztáz szentképeit a nagyváradai Ipari- és Művészeti Iskola növendékei kiviteleztek, Nicolae Ieremia rajztanár vezetésével. A templomépítés költségeit az Orosi puszta árából fedezték.
1932. július 10. Serényi József újabb kísérlete. Kiadja a *Futár* riportlapot. Erdélyi terjesztésűnek szánta, de néhány szám után megbukott.
1932. július 27. Fölszentelik az ortodox templom két harangját.
1932. szeptember 15. A román tanítási nyelvű liceumot mostantól négy osztályú gimnáziummá alakítják át. Kapuja fölött megjelenik a „Gimnaziul Regele Carol al II-lea” felirat. Akik tovább szándékoznak tanulni, azok Nagyváradon vagy Belényesben folytatják.

1932. október 23. Arany halálának 50. évfordulója alkalmából az Emlékegyesület az utóbbi évek legszínvonalasabb irodalmi műsorát rendezte meg. A nagyváradi és a nagyszalontai magyar dalárda Arany-költeményeket mutatott be. A Redut színházterme ismét megtelt érdeklődőkkel. – Suciú Aurel bejelenti: Arany János és Bocskai István képét visszahelyezték a városháza dísztermébe. – Budapesten a költő sírjánál tartott tisztelegésen a szülővárost küldöttség képviselte.
1932. december 10. Megjelenik az első helybeli román nyelvű hetilap, a *Romania*. Szerkesztői: Borcea Onisifor polgármester, Teoran Iosif ügyvéd és Safta Cornel gimnáziumi igazgató. A következő évben az újság megszűnik.
1933. január 16. Megjelenik a *Reggeli Újság* című, szocialista eszmeiségű napilap Reményi (Rosenbaum) Sándor idetelepült újságíró szerkesztésében. Ez év február 24-én kimúlt.
1933. február 6. Böszörményi Lajos esperes halála (84 évesen vonult nyugalomba).
1933. február 8. Nagyszalonta – a maga 15.175 lakosával – nagyságrendben Románia 58. városa. Nagyvárad a 28. helyen áll.
1933. április 12. Egy kávéházi szóváltás során Mihulin Mircea rendőrkomiszár úgy pofon vágta Reményi Sándort, hogy az megvakult. Pályáját csak felesége segítségével folytathatta.
1933. május 6. Megjelenik a *Református Fáklya* című, hitépítő hetilap. Felelős szerkesztője és kiadója Szathmári József tiszttviselő. Másfél éven át jutott el olvasóihoz.
1933. július 12. Szőke Sándor szalontai születésű népszerű lelkes 28 évesen elhunyt.
1933. július 21. Bónyi Adorján Egy kis senki című vígjátékát a váradi színház Nagyszalontán is előadja. Fellép benne Dajka Margit, Fekete Mihály, Kovács György, Tóth Ilus.
1933. július 30. Megnyitották a városi strandot egy felnőt- és egy gyermekmedencével. (Ezen a helyen temető volt, amelyet 1885-ig

használtak) Kabinokat és egy nyári vendéglőt is felállítottak. Öt-nyolc év múltán parkjában, árnyékos helyen a tehetős családok nyaralókat építtettek.

1933. október 1. A megüresedett református parókiára Arday Aladár korábbi gyantai lelkészt választják meg. Ő volt a Nagyszalontai Egyházmegye utolsó esperese. 1948-ban a Királyhágómelléki Református Egyházkerület püspökévé nevezik ki.
1933. október 8. Egyházi szertartás keretében helyezik el az Aradi úti görög katolikus templom alapkövét. Ez is Kiss Mihály terve és munkája, aki a Regátban honos, brâncoveni stílusban alkotta meg művét. Az ikonosztáz és a freskók a szilágysági Keresztesi Sámuel, a famunkák a helybeli Tóth Imre, a villanyvilágítás Órendi Lajos szakértelmét bizonyítják. Akárcsak az ortodox templomot, ezt is az Orosi pusztá árából építették.
1934. január 17. A szalontai rendőrség múlt évről szóló jelentése szerint a letartóztatott itteni kommunistákra összesen 32 évi és 8 havi fegyházbüntetést rótt ki a Hadbíróóság. Közöttük volt Bonczos István, a későbbi munkásíró, aki 2 évet és 6 hónapot kapott.
1934. február 11. Villanyfény gyúl a református templomban.
1934. február 24. Karinthy Frigyes, Benamy Sándor író, Gábor István nagyváradi publicista a várossal és a múzeummal ismerkedik.
1934. március 11. A Református Ifjúsági Egyesület irodalmi estet rendez, amelyen nagyváradi írók, művészek lépnek fel: R. Berde Mária, Tabéry Géza. Széles Kálmán (hegedű) és Pázmány Ferenc (bariton).
1934. március 13. Mécs László felvidéki költő irodalmi estjén 500 ember vett részt.
1934. június 5. *Az Újság* riportot közöl Szentessy Elek igazgató-tanítóval, aki egykori kisdíákjára, Zilahy Lajosra szeretettel emlékezett.
1934. június 6. Másnap ugyanez a napilap Sinka Istvánról, a Szalontáról indult parasztköltőről ír. Első alkalom, hogy a „fekete bojtár” nevére, irodalmi sikereire földije felfigyelhetnek.

1934. október 28. Hatvany Lajos irodalomtörténész bejárta a várost és a Csonkatornyot. Készülő Arany-monográfiája számára gyűjtött adatokat.
1934. december 25. Az *Újság* karácsonyi száma szokatlanul vaskos. 12 oldalra rúg. A helybeli értelmiségieken kívül hasábjain váradi és aradi szerzők írásai is olvashatók.
1935. március 11. Mécs László ismét Szalontán. Lírai műsorát a Magyar Párt székházában adja elő.
- 1935 – 1936 Az Aradi út elején, a XVIII. században használt temető helyén építik a Kiss Mihály tervezte görög katolikus templomot.
1936. március 7. Az Arany Emlékegyesület vezetősége úgy határoz, hogy lebontja a Csonkatorony tetőzetét. Héger János városi főépítész a bástyafokos kiképzés rajzát el is készítette. Ezt követően parázs sajtóvita zajlott le a két helyi lap hasábjain: csonka legyenn-e a torony, vagy sem? A kérést a román Művelődési Minisztériumba is fölterjesztették. A tetőzet végül az 1899-es állapotában érintetlen maradt.
1936. április 14. Szentessy Elek, a református elemi iskola igazgatója öngyilkos lett. Az inspektorok kellemetlenkedéseit nem tudta elviselni.
1936. június 10. Felső utasításra feloszlatják az Ipartestületet, amit államilag ellenőrzött Ipari Szindikátussal váltanak fel.
1936. június 16. Engedélyezik, hogy a magyar nyelvű sajtóban Salonta helyett Szalontát írjanak.
1936. június 25. A 67 éven át működő, három tanerős zsidó iskolát megszüntetik. A diákoknak a román tanítási nyelvű állami iskolába kell beiratkozniuk.
- 1936 Nébel Ábrahám rabbi és mások *Jubileumi évkönyvet* jelentetnek meg, bemutatva az itteni zsidóság és a hitközség történetét.
- 1936 A Tenkei úton megnyitják az izraelita aggmenházat. Fenntartási költségét a Hitközség állja.

1937. január 1. A polgárosult Vajda téri cigányok színjátszó csoportot alakítottak, és előadták a Postás Katica című négyfelvonásos operettet.
1937. június 6. A *Szalontai Lapok* utoljára jelent meg. Az erősödő nacionalista-fasiszta állampolitika helyi megnyilvánulása volt a 49 éven át megjelenő, zsidó érdekltségű napilap azonnali betiltása.
1937. július 28. Mostantól kezdve a két futballcsapat neve csak román változatában használható: Clubul Sportiv din Salonta (CSS) és Stăruința.
1937. október 30. A görög katolikus templomot fényes ünnepség keretében szentelték föl. A legrangosabb vendég dr. Pop Valer iparügyi miniszter. Első lelkésze Ion Turdeanu. Harangjait ekkor áldották meg. A 200 kilogrammos Niște Iacob gondnok és a hívek adománya, a 120 kilogrammos Bodea Teofil állatorvosé.
- 1937 – 1938 Kiadják a város első hivatalos, román nyelvű lapját *Buletinul Oraşului Salonta* címmel. Szerkesztője a mindenkori városi jegyző.
1937. december 20. A parlamenti választások szalontai eredménye (zárójelben a négy évvel korábbit, az 1933-as helyzetet tüntettük fel): Nemzeti Liberális Párt 847 (763), Nemzeti Parasztpárt és a Madosz szövetsége 486 (122), Cuza-párt 11 (40), Mindent a hazáért (fasiszta párt) 88 (-), Erdélyi Magyar Párt 572 (1099), Szociáldemokrata Párt 20 (59), Zsidó Párt 43 (92). – A fenti eredmény a hajdúváros magyarságának megosztottságáról vall. A Madosz fedőnév mögé rejtőző kommunistáknak sikerült a szavazó polgárok harmadát szocialista szólalokkal félrevezetniük. Egyébként a Liberális Párt nyert, és Octavian Goga lett a miniszterelnök.
1938. január 1-től Romániában bevezetik az ostromállapotot, és ismét elrendelik a sajtócenzúrát.
1938. január 11. Hadbírótság elé állítottak egy férfit, mert ittasan szidta az őt igazoltató rendőrt.
1938. január 12. A színi- és mozielőadások végén kötelező a királyhymnusz eléneklése, felállva.

1938. január 18. A szalontai származású budapesti énekművésznő, Doby Juci nagyszerű hangversenyt tartott a Redutban. Műsorát január 22-én meg kellett ismételnie.
1938. január 23. Jódy Károly társulata tíz napig turnézik városunkban. Többek között műsorukon szerepel a Sybill, Aranycső (operettek), Cserebogár, sárga cserebogár (népszínmű), Szűz és gödölye (Zilahy Lajos sikerdarabja).
1938. január 23. Beiktatták Szalonta új városi tanácsát. A nyolc tag között csak egy a magyar nemzetiségű. Román a polgármester és az alpolgármester is noha a 16.763 főnyi lakosságnak csak 12,85%-a tartozott az államalkotó nemzethez.
1938. február 10. Romániában fasiszta jellegű királyi diktatúrát vezetnek be, s ugyanakkor új alkotmányt szavaztatnak meg.
1938. március 22. Arany János születése évfordulójának ünnepségét az Iparos dalegylet helybeli előadók közreműködésével rendezik meg.
1938. április 14. Kötelező a lakosság részvétele a légvédelmi tanfolyamokon és gyakorlatokon.
1938. június 24. Szűcs Antal lelkeszt 2000 lejre bírságolták, mert az egyik kültermi református iskola tantermében istentiszteletet tartott.
1938. augusztus 14. Az államvezetés Romániát hét kerületre (ținut) osztja. Nagyvárad és Nagyszalonta a kolozsvári központú Szamos (Someș) kerülethez tartozik. Élére királyi helytartót neveznek ki.
1938. augusztus 28. A felettes hatóság megszüntette a szalontai román nyelvű leánygimnáziumot. Helyette kereskedelmi képzésben részesíti a növendékeket.
1938. szeptember 15. A fiúgimnázium alsó négy osztályának elvégzése után az ifjak számára középfokú mezőgazdasági oktatást vezetnek be a Vasút utcai épületben. Az újítás sikertelenségbe fullad.

1938. szeptember 15. Hatvanhat magyar nemzetiségű lakos román állampolgárságát törölték. Záros határidőn belül el kell hagyniuk az országot.
1938. december 25-én próbálják ki a református templomba beszerelt központi fűtést. Csökkent hatékonysága miatt csupán néhány évig működött. A kísérlet 260.000 lejbe került.
- 1938 Karácsony első napján a Törekvés (Stăruința) Sportklub a Sárgapitykés közlegény, másodnapján az Iparos dalegylet a Sybill című operettet adja elő.
- 1938 Az *Az Újság* karácsonyi száma Arday Aladár református és Bánáss László katolikus vezető lelkész ünnepi cikkét közli. Az irodalmi rovatban Eminescu versek: Álom, Ó, miért nem jössz? Fordította Murányi Géza.
1939. február 8. A hazai nemzeti kisebbségekhez tartozó sportolók nem szerepelhetnek a nemzeti válogatott egyetlen csapatában sem.
1939. február 14. Nagyszalontán a kormány által ellenőrzött Magyar Népközösség megtartotta alakuló gyűlését. Előzőleg a református lelkészeknek és tanítóknak kötelező volt belépniük a Nemzeti Újjászületés Frontja (Frontul Renașterii Naționale) elnevezésű egyetlen pártba.
1939. március 5. Az Iparos dalegylet Arany- emlékestjét ebben az évben is megrendezte. Műsora hasonló volt a tavalyihoz.
1939. április 9. II. Károly király – Nagyváradról Aradra tartva – átutazott Szalontán. A városvezetőkkel nyolc percen át tárgyalt.
1939. június 8. A kolozsvári Hadbírószág Rozvány Jenőt – távollétében – hét évi börtönbüntetésre ítélte. A kommunista harcos már előzőleg Moszkvába emigrált, ahol 1938 májusában, egy koncepció per során, halálra ítélték, és kivégezték.
1939. június 28. A grancsárok a határon elfogtak hat szalontai fiatalembert. A parancsnokságon elverték őket, majd börtönbüntetést kaptak. (Mindezek ellenére az illegális országelhagyás két éven át tartott).

1939. július 1. Kényszerlakhelyet jelöltek ki közel 150 szalontai család részére.
1940. június 4. A háborúra való felkészülés jeleként a minisztertanács elrendelte: a hét három napján mind a vendéglőkben, mind a magánháztartásokban húsmentes napot tartsanak!
1940. június 26. A szovjet hadsereg megszállja Nagy-Románia keleti tartományát, Besszarábiát és Észak-Bukovinát.
1940. augusztus 30. A második bécsi döntés értelmében Észak-Erdélyt – ideértve Nagyszalontát és Nagyváradot – Magyarországhoz csatolják. Az átmeneti öt nap alatt a Belényes környékéről betelepített 60 család, valamint a katonák, rendőrök, tisztviselők elhagyják a várost. Erőszakos cselekedetek nem történtek.
1940. szeptember 6. A magyar honvédek a Sarkadi úton vonultak be Nagyszalontára. A lakosság üdvözléssel fogadta őket. A helységet hivatalosan Postea román kapitány adta át Virágh Ferenc őrnagynak. – Az ideiglenes katonai közigazgatás parancsnoka nemes Bielek Pál. Felclóssége november 25-ig tartott.
1940. szeptember 29. A magyar hatóság egyedül Gaál Sándor napilapjának, a *Nagyszalontai Az Újság*-nak engedélyezi a további megjelenést.
1940. októberében Oláh György lakatosműhelyében kijavítják Kossuth Lajos bronz-szobrát, és eredeti helyére állítják.
1940. október 15. A Vasút utcai épületben folytatják a főgimnáziumi rangú, magyar nyelvű oktatást 145 tanuló számára. Ezentúl az V-VIII. főgimnáziumi osztályokba leányok is járhatnak, a kisebbek csak magántanulókként. – A régi épületben ismét működik az Állami Arany János Polgári Leányiskola. Egyelőre 117-en iratkoztak be.
1940. november 3. A Magyarországra áttelepült szalontaiak közössége díszes országzászlót ajándékozott a szülővárosnak. A következő év tavaszán a helybeliek termésköből, bástya alakú árboctartót építettek. Erre húzták föl a nemzeti ünnepek alkalmával.
1941. február 22. A lejt, mint fizetőeszközt, pengőre váltják át.

1941. március 15. A felső osztályos gimnazisták nagy sikerrel mutatják be Sziglieti Liliomfi című színművét, amelyet színvonalas diákbál követ.
1941. május 1. A tanári kar kérésére a Közoktatásügyi Minisztérium jóváhagyja, hogy a gimnázium ezentúl Arany János nevét viselje.
- 1941 nyara. Létrehozzák az első városi könyvtárat. Az előző évtizedekben egyesületek, társaságok tartottak fenn közkönyvtárakat. Most néhány fővárosi hivatal 12.000 kötet adományozásával tette lehetővé e művelődési intézmény megalapítását.
- 1941 ősze. Megalakul a Téli Gazdasági Iskola. Saját épület híján ideiglenesen a Váradi úti nazarénus imaházban működik.
1941. december 31. Nagyszalonta lakossága 15.249 fő. Ebben az évben született 271 gyermek (3 halva), elhunyt 233 lélek. Szaporulat 38 fő. Házasságot kötött 124 pár.
- 1942 tele. Sinka István rövid időre hazatér szülővárosába, s a Fekete bojtár vallomásai című önéletrajzának első kötetét írja.
- 1942 júniusa. Az államhatalmi változás után az Arany János Gimnázium először bocsátja ki az életbe érettségizetteit.
- 1942 A népbetegségeket megelőzendő Zöldkeresztes házat építenek a Népkert elején.
- 1942 A Baross (ma Democratici) téren megkezdik a Téli Gazdasági Iskola építését, de a háború átvilharzása miatt nem fejezhették be. A részben elkészült épülecsoportot két évtized múltán a Mobila bútorgyárnak utalják ki, amely itt munkacsarnokokat emel.
- 1942 szeptembere. A fővárosi rajkózenekar hangversenye nagy sikert arat.
1943. október 24. Inke Rezső társulata két hétre Szalontára érkezik. Többek között bemutatásra kerül A cigány, A falu rossza, A Beleznyai lányok, Bubus, Csipetke (operett), Magyar csók (daljáték).

1943. november 1. A háború miatt két havi késéssel kezdődik a tanítás. A gimnáziumba 327, a Polgári Leányiskolába 190 tanuló iratkozik be.
- 1943 A háború következtében akadozik a lakosság ellátása. Bevezetik a kenyér, cukor, petróleum, cipő stb. jegyre való kiszolgáltatását.
1944. február 8. A nagyváradai evangélikus egyházközségnek Nagyszalontán fíókegyháza alakul. Imaháza a Vasút utca elején.
1944. március 31. Az iskolai évet befejezik.
1944. április 29. Teljes sajtócenzúrát vezetnek be.
1944. június 7. A 600 lelket számláló szalontai izraelita hitközség tagjait deportálják, munkaszolgálatra vagy megsemmisítő lágerbe hurcolják. A hitleristák közülük 472 személyt gyilkolnak meg.
1944. szeptember 26. A *Nagyszalontai Az Újság* című napilap utoljára jelenik meg.
1944. szeptember 26. és október 4. között harcok Nagyszalonta birtoklásáért, melynek során a város, elsősorban keleti része többször gazdát cserél. Ez mindkét részről emberi áldozattal járt. A polgári lakosság kétharmada elmenekült, két magyar család tagjai öngyilkosok lettek, cigányokat végeztek ki. A főtér déli sorának két sarki épületét katonák és becstelen egyének felgyújtották, az üzleteket kifosztották, az Arany Emlékmúzeumba behatoltak.
1944. október 5. Reggel a hovatartozás kérdése végleg eldőlt: a Tenkei úton a szovjet és román katonák győztesekként vonultak be.
- 1944 októberre. Ismeretlen tettesek ismét ledöntötték talapzatáról Kossuth Lajos bronzszobrát, azonban a szovjet parancsnok visszatétette.
- 1944 október végén, november elején kezdődik az iskolai év, a nagy menekülés miatt csökkent számú diáksággal és nevelő testülettel.
- 1944 november. A korábbi években illegalitásban működő kommunisták megalakítják pártszervezetüket, új tagokat toboroznak és fokozatosan

átveszik a közélet irányítását. Fél év múltán a Szociáldemokrata Párt is szervezkedik.

- 1944 november.** Az új társadalmi és termelési rendszer kezdeti törekvése a szövetkezetek alapítása. Első helybeli eredménye a Nagyszalontai Bőripari Munkások Kollektív Szövetkezete. Kezdetben kizárólag a szovjet hadseregnek dolgoztak, később a civil lakosság számára javításokat is vállaltak. Csupán nyolc hónapon át tevékenykedtek.
- 1944 december végéig** az elmenekült lakosságnak több, mint a fele visszatért otthonába, amelyet feldúlva, kifosztva talált.
- 1945 február.** A menekülésből hazatér Mikó Pál tanító, az Arany Emlékegyesület által már korábban megválasztott múzeumőr. Néhány lelkes diákkal hozzákezd a szétdobált, részben eltulajdonított emléktárgyak összeszedéséhez. A megmaradtakat tárlókba helyezi, és biztosítja a Csonkatorony értékeinek ezután megőrzését. A felvett leltár szerint eltűnt 135 relikvia (a költő használati tárgyai, néhány könyv és kézirat), a korábbi állomány 31%-a.
- 1945. március 6.** A Szovjetunió beavatkozása nyomán hivatalba lép a Petru Groza vezette, népi demokratikus kormány.
- 1945. május 9.** A győzelem napja. Európában véget ért a háború.
- 1945. május 18.** Megjelenik a *Nép-Szabadság* című napilap, Reményi Sándor szerkesztésében. Kiadását hosszabb szünet szakítja meg, majd az 1947. február elsejei számmal véglegesen megszűnik.
- 1945 nyara.** Készül a szovjet hősök emlékműve a piactér szélén, szemben a városparancsnok lakásával.
- 1945 nyara.** A Volga Szövetkezeti Társulás egyesíti a jelentkező 40 csizmadiát és cipészt. Csatlakoznak az Országos Szövetkezeti Központhoz. Helyben és a környéken cipőjavító műhelyeket létesítenek, sőt rendelésre is dolgoznak.
- 1945. augusztus 6.** A körülmények kényszerítő hatására a kovácsok, géplakatosok, bádgosok megalakítják az Energia Fémipari Termelő és

Értékesítő Szövetkezetet. Motorok javítását, kéziszerszámok készítését vállalják.

1945. szeptember 15. A magyar elemi és gimnáziumi osztályok mellett önálló igazgatású román iskola alakul.
- 1946 és 1948 között a Vasút utcai főgimnázium épületében párhuzamosan két, érettségi bizonyítványt nyújtó középiskola működik: az Állami Arany János líceum és a Liceul Teoretic Mixt „Regele Mihai I.”.
1946. november 19. A politikai fordulatot követő első parlamenti választás Bihar megyei eredménye: Országos Demokrata Arcvonal 8, Magyar Népi Szövetség 5, Nemzeti Parasztpárt 1 képviselő.
1947. február 10. A párizsi békeszerződés visszaállítja Romániának 1920-ban megállapított nyugati országhatárát.
1947. augusztus 15. Az elszabadult inflációt megállító első pénzbeváltás: 1 millió régi lejért 50 új lej adtak.
1947. december 30. I. Mihály király lemondatása, a népköztársasági államforma kikiáltása.
1948. március 8. Egy magánháiban megnyitják a kórház első szülészeti osztályát.
1948. Mikó Pál vasárnap délelőttöknként ismét megnyitja az Arany Emlékmúzeum kapuját a látogatók előtt.
1948. március 15. A magyar szabadságharc centenáriumának megünneplése a korábbi évekhez viszonyítva nagyobb tömeg részvételével és igényesebben történt. Emlékeztető márványtáblát helyeztek el a Csonkatorony falán. Az ünnepség szervezője – a Magyar Népi Szövetség mellett – a nemrég alakult Román-Magyar Társaság volt.
1948. június 1. A bányák, bankok, gyárak, egyházi földek és ingatlanok államosítása.
1948. augusztus 3. Az iskolák államosítása. E törvény értelmében Nagyszalontán megszűnik a közel négy évszázados református

- felekezeti oktatás. Helyette létrehozzák a I – VII. osztályos általános iskolát, önálló román, illetve magyar igazgatósággal. Miniszteri rendelet számolja föl a két líceumi tagozatot. Az épületet az akkor alapított, kétnyelvű Mezőgazdasági Szakközépiskola foglalja el.
1948. október 21. A görög katolikus vallás híveit – állami rendelettel – a görögkeleti egyházhoz csatolják.
1948. december 4. A nyomdákat államosítják. A két helybeli nyomda megmentett felszerelését Nagyváradra viszik.
- 1948 A népszámlálás eredménye: Nagyszalonta lakossága 14.200 fő. Nemzetiségük szerint magyar 12.298 (86,6 %), román 1793(12,6%), német 10, zsidó 15, szlovák 9, roma 69, egyéb 6.
- 1948 és 1953 között a politikai rendőrség a korábbi évek magyar közéleti személyiségei közül sokakat meghurcol, ítélet nélkül börtönbe vet. Közöttük van dr. Hadházy Kálmán ügyvéd, Mikó Pál tanító, Gaál Sándor nyomdász, Bagosi Sándor szabó, a Magyar Párt volt elnöke, Varró István bádogos, Kovács Imre kőfaragó. Utóbbi a börtönben halt meg.
1949. július elsején 46 asztalos segédet, mestert sikerült „kollektivizálni”. Két éven át a nagyváradai Lemnul szövetség részlegként dolgoztak.
1949. augusztus 23. A Volga Bőripari Feldolgozó Szövetség termelése az állami tervteljesítéshez csatlakozik. Tagjainak száma 65. A fejlesztés érdekében a Tenkei út 22-26 szám alatti, két magánházat utalják ki számukra.
1949. október 1. A mindeddig a nagyváradai Cootex Szövetséghez tartozó szabók kimondják a Drapelul Roșu – Vörös Lobogó Kisipari Termelőszövetkezet megalakulását. Száz szabó csatlakozik hozzájuk. A néptanács munkahelyül a Nagy Gyula bérházat utalja ki számukra.
- 1950 június elejétől erőszakkal kollektív gazdaságba kényszerítik a kis- és középbirtokosokat, valamint a paraszti munkát végző cselédeket, napszámosokat. Szövetkezetük a Vörös Lobogó elnevezést kapja, majd székházul kiutalják számukra Mészáros János Kálvin utcai ingatlanát.

- 1950 nyara. Parkosítják a kövezett piactér harmadát, az országút melletti sávját. Ezzel megkezdődött a főtér zöldövezetté alakítása.
1950. július 22. A kommunisták irányította néptanács a városháza díszterméből eltávolítja Bocskai István és Arany János egészalakos portróját, és az Arany Múzeumnak ajándékozza. Azóta is a Csonkatorony kincsei közé tartoznak.
- 1950 október. Minisztertanácsi határozattal eltörlik az évszázados megyerendszert. Helyette létrehozzák a nagyobb területű Oradea tartományt, amit később Crişana tartománynak neveznek. Székhelye Nagyvárad. – Szalonta rajoni központ lesz. Az új adminisztrációs beosztás szerint magába foglalja az egykori cséffai, tenkei, és részben a belénycsi járás községeit, falvait. Területe 1085 km²; lakóinak száma 70.000 lélek, akiknek 70,5%-a román, 29,5%-a magyar és más nemzetiségű.
- 1951 A néptanács kiutalja az Energia Kisipari (vasmunkás) Termelőszövetkezet számára az egykori Ipartestület helyiségeit. A tagok létszáma 300 főre emelkedik.
- 1951 A helybeli famunkások csoportja kilép a váradi Lemnul szövetkezetből, és Mobila Kisipari Termelőszövetkezet néven önállósul. A néptanács négy vezető kisiparos jól felszerelt műhelyét adja át nekik. A gépeket, szerszámokat kárpótlás nélkül eltulajdonítják.
- 1951 ősze. Az egészségügy történetében fontos esemény az első gyermekorvos, dr. Sucală Ioan megjelenése.
1952. május 1. A bebörtönzött Mikó Pál helyett az Arany Múzeum élére Bondor László korábbi kisbíró, esztendő múltán Cseke Ferenc köművest nevezik ki.
- 1952 A Redut épületesorozatban létrejön az önálló vezetésű, Eminescu-Petőfi nevét viselő Művelődési Ház.
- 1952 ősze. Hazatér szülővárosába Bonczos István munkásíró feleségével, Nagy Ilona írónővel. Letelepedésüket követően mozgalmat indítanak a szocialista irodalom helybeli kibontakoztatása, és egy irodalmi kör alapítása érdekében.

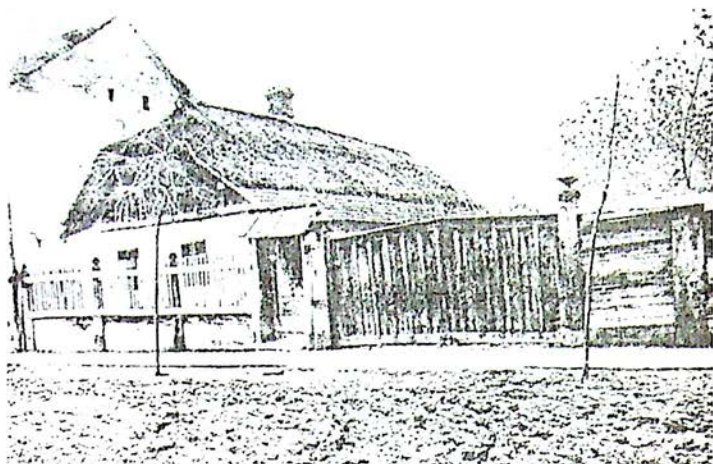
- 1953 A fejlődő, bővülő kórházba megérkezik az első szülész- és nőgyógyász szakorvos.
1954. április 12. A korábbi marhavásártéren megkezdtek az első családi ház alapjának ásását. Tervezője Kajtor László építész. – A következő két évtized során itt alakult ki a Váradi úti tömbháznegyed.
- 1954 nyarán a református templom és a parókia közötti két, egyemeletes magánházat egybe építik, hogy a Pionírház körének helyet teremtsenek. Harminchét évi működés után - 1990 januárjában – ez átalakul Tanulók klubjává. 2001-ben statikai ingatagsága miatt lebontják. 2002 őszén megkezdik az új épület munkálatait.
1954. december 4. Évtizednyi szünet után rangos irodalmi estre került sor a Művelődési Házban. Az *Igaz Szó* folyóirat munkatársai közül fellépett Hajdú Győző főszerkesztő, Nagy István, Horváth István; a fiatalok közül Hornyák József, Majtényi Erik, Sütő András, valamint Szabó Ernő színművész. A találkozót a Bonczos-házaspár szervezte.
1955. március 14. Újabb, teltházat vonzó irodalmi est, de most a kolozsvári *Utunk* égisze alatt. Fellépett Asztalos István, Bárdos B. Artur, Gálfalvi Zsolt, Kányádi Sándor, Létay Lajos, Bajor Andor, Ion Brad, Bonczos István, Márki Zoltán, Páskándi Géza, Szabó Gyula.
1955. szeptember 15. Hét évi szünet után visszaállítják a gimnáziumi oktatást, román és magyar tagozattal. Első igazgatója Kós Miklós. Mivel a Vasút utcai épületet nem kapják vissza, a tanítás a román és a magyar általános iskolában folyik.
1955. szeptember 27. Megalakul az Arany János Irodalmi Kör. Titkárává Dánielisz Endrét választják. A vezetőség tagjai között találjuk Bonczos István és Nagy Ilona írókat, Gábor Ferenc népi költőt és Pénzes Sándor kritikust.
1955. december 21. Villanyfény gyúl a Csonkatoronyban. Eddig itt semmilyen világítás nem volt. Estéknként vagy borús időben nem fogadtak látogatót.
1956. június 1. Először neveznek ki egyetemet végzett értelmiségit az Arany Múzeum élére, Dánielisz Endre személyében. A Tartományi Múzeum

igazgatója megbízta: készítsen tervet a Csonkatorony erkélyeinek átrendezésére, gazdagítására.

- 1956 október eleje.** Az új igazgató kolozsvári és nagyváradai képzőművészeket kér fel a szükséges kiegészítő, szemléltető alkotások elkészítésére: Puskás Sándor, Szervátiusz Jenő szobrok, Goga Traian, Pop Aurel, Hora Coriolan, Ádám András olajfestmények, Mottl Roman és Hortenzia grafikák, akvarellek, Bánfi László makettek.
- 1956 október vége.** A magyar forradalom hatására a Május 1 (Széchenyi) utcai Általános Iskola serdülő korú diákjai röpcédulákat írnak, terjesztenek. A szekuritete Tordai Ferenc iskolaigazgatót és Medgyessy Gyula ny. tanítót a következő tavaszon letartóztatja. Három évi börtönbüntetésre ítélik őket, amiért a diákokat és szülőiket nem jelentették föl.
- 1956** Az idei népszámlálás 16.276 helybelit tart nyilván. Nemzetiségi megoszlásuk: magyar 12.768 (78,4%), román 3256 (20%), német 13, zsidó 85, szlovák 5, roma 120, egyéb 29.
- 1957. február 14. és március 2. között** nagyszabású kőműves, asztalos, szobafestő munkálatok a Csonkatoronyban, melynek során a padlásként kihasználatlanul porosodó IV. emeletet kiállítási teremmé alakították át. A bukaresti Decorativa Vállalat új bútorokat készített, Nagykovácsról, Budapestről könyvek, kéziratok fotói, Aradról 48-as fényképmásolatok érkeztek. A muzeográfus mindezeket az időrendiség, a tudományosság és az esztétikum elvei szerint rendezte el.
- 1957. március 3.** A költő születésének 140. évfordulójára a bölcsőhelyen két ország írói, irodalomtörténészei, politikusai emlékeztek. Ehhez hasonlóan csak 1899-ben és 1907-ben élt át a város népe. Az ünnepség három helyen zajlott, amelyen részt vettek a tartományi párt- és néptanácsi vezetők, a RNK Írószövetségének képviselői (Radu Bourceanu, Szemlér Ferenc, Kacsó Sándor, Horváth Imre, Tabéry Géza) és az MTA küldötte, Tolnai Gábor.
- 1957. március 3.** A Művelődési Házban délelőtt rendezett ifjúsági műsor keretében, majd este a díszelőadáson jelentették be, hogy mostantól kezdve a liceum Arany János nevét viseli. Az esti műsor kezdetén olvasták föl dr. Petru Grozának a szalontai ünneplőkhöz intézett, magyar nyelvű levelét.

1957. szeptembere-októbere. A Nagykörösön, Debrecenben és Budapesten rendezett Arany-ünnepségeken szalontai küldöttek is jelen voltak.
1957. december 31. Tíz hónap alatt az Arany Emlékmúzeumot 9000 érdeklődő kereste föl. Ennyi látogatója eddig még sohasem volt.
1958. június 1. A „nagyiskola” bejárata mellett ünnepélyesen leplezték le azt a kétnyelvű márványtáblát, amely az egykor itt álló schola és Arany János kapcsolatára emlékeztet.
1958. október 29-31. Szalonta határában az Arany által Testhalomként megénekelt helyen folyt le az első tudományos igényű régészeti ásatás. Irányítói: Nicolae Chidioșan és Ordentlich Iván nagyváradí muzeográfusok. A helyi mondákban szereplő török tömegsír helyett egy bronzkori lakótelepet tártak föl.
1958. decembere. Megkezdődik a Tenkei úti iskola előtt egy ártézi kút fúrása. 1959. áprilisának végén 312 méter mélységből tört fel a tiszta ivóvíz; percnkénti hozama 145 liter.
1959. július 1. Nagyszalonta lakóinak száma 16.291 fő. Gyarapodásról nem beszélhetünk.
1959. július 6. Jelentős sportesemény a futballpályán: a helybeli Törekvés a román nemzeti válogatottal mérkőzik. Utóbbiak a csegödi Tiszakastélyban létesített edzőtáborból jöttek át a találkozóra.
1959. október 20. Bőségesen ontja vizét a Május 1 és a Petőfi utca találkozásánál fúrt ártézi kút. Hozama 245 liter percnként. Az elért legnagyobb mélység 345,5 m. A környező utcák lakói Petőfi-kútnak nevezték el.
1959. november. A megyei pártbizottság megszünteti a Mobila KTSZ önállóságát. Egyesítik a Progresul Helyiipari Vállalat fafeldolgozó részlegével, és új nevet kap: IRIL Mobila Helyiipari Vállalat. A termelés továbbra is a négy, egykori kisiparos műhelyében folyik.
1960. szeptember. Az egészségvédelem további javítása érdekében Poliklinika (Területi Szakrendelő) alakul a Május 1 utcában, Hadházy Kálmán államosított házában. Kezdetben csak négy osztállyal működik. Első igazgatója dr. Kádár Ernő.

1960. **április 1.** A Volga (cipészek) és a Drapelul Roșu (szabók) Kisipari Termelő-szövetkezeteket – pártutasításra – egyesítik; 415 taggal megalakítják a Deservirea (Szolgáltatás) KTSZ-ct, amely a következő években folyamatosan bővíti termelő és szolgáltató részlegeit.
1960. **június 11.** Az Arany Múzeum rendezésében megnyílt az első filatéliai kiállítás, saját elsőnap bélyegzővel. Színhelye az Arany-palota emeletén tavaly megkapott két nagy terem. Nagyváradi és helybeli gyűjtők mutatkoztak be.
- 1960 és 1963 között „önkéntes munkával” folyt a piactér kövezetének fölszedése. Helyébe termőföldet hoztak és parkírozták. Az árucserre 1963. május 1-től a Tónak nevezett téren folytatódott, amelyet kiköveztek, és épületekkel láttak el. – Az állatvásárt a Váradi út mellől a Gyarakai útra, a Csere szélére költöztették.
1960. **december 2.** A városházával átellenbeni utcáskoron megnyílt az első korszerű kereskedelmi egység, az önkiszolgáló üzlet. Vezetője Kenéz Péter.
1960. **december 6.** Megkezdték a csizmadiaszín bontását, hogy helyet teremtsenek az új mozinak.
1960. **december 22.** Az Oradea tartomány nevét – felső utasításra – Crișana tartományra változtatták.
1961. **február 4.** Temesváron, 99 éves korában meghalt Popovitsné Rozvány Gabriella, Rozvány György hajdani ügyvéd lánya. Ismereteink szerint ő volt az utolsó, aki gyermekként találkozott és beszélt Arany Jánossal. Halála előtt értékes adatokat közölt dr. Sáfrán Györgyi irodalomtörténésszel, és a megőrzött Arany-relikviákat a megyei múzeumnak, illetve a szalontainak adta át.



Lovassy László elhalálozási háza

- 1961. február 15.** Ma 8.40 órától a szalontaiak napfogyatkozásnak lehettek a tanúi. Amikor a Hold a napkorong háromnegyedét eltakarta, a város „hangulatvilágítást” kapott. A fogyatkozás maximumát 9,40 óra táján tapasztaltuk; utána mind teljesebbé vált a Nap. Ez idő alatt a levegő erősen lehült, az árnyék megnyúlt. A madarak viselkedése szokatlan volt. A varjak s a verebek idegesen zajongtak, s a Csonkatorony cresse alá menekültek. Itt aztán elhallgattak, elültek.
- 1961. március 29.** Ma kezdték meg Szalontán, az Iskola utcában, Oláh György lakatosműhelyének a helyén az első, nyolclakásos, egyemeletes „tömbház” építését. Ez év augusztus 23-ra el is készült. Állami alkalmazottak költöztek be.
- 1961. április végén** jelentek meg az első köztulajdonú (IGO) taxik; szám szerint három. A korábbi bérkocsikat, az egylovas fiákereket tették fölöslegessé.
- 1961. június 30.** Néhány adat a lakosság életkörülményeinek és kulturális igényeinek változásáról. A fenti időpontban számon tartanak 2862 rádió,

- 903 vezetékes rádió, és 47 televízió előfizetőt. A Rajoni Könyvtár állománya 23.500 kötet. A családok előfizettek 7342 napilapra és folyóiratra. Fél év alatt megvásároltak 80 aragáztűzhelyet, 70 mosógépet, 339 női- és 1145 férfikerékpárt, 91 motorkerékpárt. (Kisebb hányaduk vidékre került.)
- 1961 júliusának közepén kezdték szélesíteni a városon átvezető országutat; a korábbi 6 m helyett 8 m lesz; a központban ennél is több.
- 1961 szeptember. Az első szemész szakorvos, dr. Nicoară Sasu kinevezése a kórházba.
1961. szeptember 17. A múzeum két kiállító termében három héten át látogathatók voltak Gy. Szabó Béla kolozsvári kiváló grafikus fametszetei; 1150 személy tekintette meg.
1961. október 12. és november 26. között kövezték ki a főtér keleti sávján húzódó közutat. Eddig a múzeum előtti útszakaszt zúzott kövel szórták le.
1961. december 10. Megszűnt a vízumkényszer Románia és Magyarország között.
1962. február 19. Ma este nyitották meg az új mozit, amelyet az 1944 őszén felgyújtott Rozvány-ház telkén emeltek. Építése 1960. december 6. óta húzódott. A teremben 334 ülőhely van. Az avató szónoklatok után Ion Popescu Gopo Elloptak egy bombát című vidám filmjét vetítették. (Az előző mozi termet, Ellmann Lajos egykori Vigadóját a néptanács a Metalul ökolívó szakosztályának utalta ki.)
1962. február 22-ről 23-ra virradó éjszakán kapcsolták be Nagyszalontát a 15.000 voltos, magasfeszültségű országos hálózatba. Az egyes városrészeket fokozatosan állítják át.
1962. február 23. Estére befejezték Szalonta rajon mezőgazdaságának teljes kollektivizálását, amit a pártaktivisták erőszakkal és megfélemlítéssel hajtottak végre. (Valójában még 5%-nyi egyéni gazdát tartottak nyilván.) – Március 13-ra az egész tartomány mezőgazdaságát állami- vagy kollektív gazdaságokba tömörítették.

1962. március 22. Próbásítás a Micrlei- Rigó utca elején épített kenyérgyárban. Napi termelése 10 tonna. Az épületet valójában már egy évvel ezelőtt befejezték, de a késlekedő fölszerelés akadályozta üzemeltetését.
- 1962 május végén kezdték meg és szeptember elején fejezték be Nagyszalonta városának és határának felmérését, térképezését. A hadügyminisztérium végeztette.
1962. augusztus 22. A közvilágítás modernizálása érdekében a városközpontban először szereltek föl higanygőz lámpákat. Később a Vasút utcán, az Aradi és a Váradi úton is ezzel helyettesítik a villanykörtéket. – Ugyanezen a napon kezdték el működtetni a központi parkban az új szabadtéri szökőkutat, Farkas József váradi szobrász alkotását. Néhány hét után, vízhiány miatt, már nem töltötte be szerepét.
- 1962 őszén adták át a központban a Deservirea KTSZ szolgáltató üzletházát. (Egyelőre csak egy emelettel.)
1962. október 2. és 5. között folyt városunk nyugati határrészén, a Halomdombon a második régészeti ásatás. Vezetője most is N. Chidioşan nagyváradi muzeográfus. Kőkorszakbeli településre számított, de 80-100 cm mélységben három sírt talált, egymástól 2-2 m távolságra. A középső temetkezés állaga ásás közben elpusztult; a jobb szélsőben női csontváz, gazdag leltárral (bronz ruhadíszek), a bal oldalon lócsontok, zabola, nyílhegyek. A régész szerint XI. század derekáról származnak. Az ásást a következő évben kívánta folytatni, de erre a Tartományi Múzeum nem adott pénzt.
- 1962 Ebből az évből két színházi élményt érdemes kiemelniük. A nagyváradiaknak négy ízben kellett megismételniük Katona József Bánk bánját a Művelődési Házat megtöltő közönség előtt. – Első ízben mutattak be Nagyszalontán teljes estét kitöltő, három felvonásos balettet. A kolozsvári Állami Magyar Opera művészei Kenessey Jenő A keszkenő című táncjátékával léptek színre.
1962. december 31. Az Arany Múzeum történetében még sohase jegyezték föl annyi látogatót, mint az idén. A Csonkatoronyban 11.267 személy, a hét kiállításon 11.265 érdeklődő, a vándorkiállításokon (falvakban) 4520; összesítve 27.052 látogató.

1963. január 13. Erős tél köszöntött ránk. Elcinte -10, -12 Cş, január 18-án a városban -19 Cş, a határban ennél alacsonyabb. Európa szerte fagykarak. A hideg márciusig eltartott.
1963. április 20. Megfigyelhetı, hogy az üzletek kétnyelvő feliratait rendre egynyelvőre cserélik föl.
1963. május 1. Befejezték a központ, az egykori piactér teljes parkírozását. Csupán egy kövezett utat hagytak a hűvös oldalon lévő üzleteket, házakat megközelítendı.
1963. május 26. Nagyszalonta és Kőtegyán között a MÁV motoros vonataival megindul az 1944 októbere óta szünetelı személyforgalom. Bár avató ünnepséget helyben nem rendeztek s e tényt hivatalosan nem közölték, mégis több százan vonultak ki az állomásra az eseményt megtekinteni. A motoros heteken át üresen járt, mert elızıleg nem számolták ki a viteldíjat.
1963. május 30. A rajoni pártszervezet továbbította a felsőbb utasítást: A Művelıdési Ház, a gimnázium és az egyik kollektív gazdaság ezután nem viselheti Arany János nevét.
1963. június 23. Beköszöntött a kánikula. Egész héten 38, 40 Cş-ot mutatott a hőmérı. A hıség augusztus elejéig tartott.
1963. augusztusának végén kezdték meg a Tenkei úton, a Pityegı-malom helyén a Metalul Vállalat új mőhelyeinek építését, az üzem szomszédtságában a Tó vize árkanak áthelyezését, a Kolesér egy szakaszának befedését, hogy nagyobb udvarhoz, területhez jussanak.
1963. ısz. A Mobila terméke eljut a moszkvai ipari kiállításra. Ezt követıen, szerzıdés alapján, kombinált szobabútorokat szállítanak a Szovjetunióba, 1968-tól már nyugatra is.
1963. december 15. Megkezdték a református templommal szembeni parókia dél-keleti téglakerítésének lebontását, hogy tavasszal e helyen egy új tımbház alapját ássák ki.

1964. január 7. A városi néptanácsi aktíva ülése, amelynek feladata a meglévő utcanevek lecserélése. Ezentúl a jeles személyiségek neve helyett földrajzi, virág és mesterséget jelölők szerepeljenek. A névváltoztatást Bukarestből már az előző évben elrendelték. Ezeket a semleges elnevezéseket 1990 és 2000 között ismét személyesítették.
1964. március 1. Bontják a főtér észak-keleti, napos oldalán álló földszintes házakat, üzlethelyiségeket, hogy telkükön tömbházakat építsenek, illetve a biztonságos autóközlekedés érdekében a Váradi út fordulóját szabadon hagyják. A lakások s az alattuk lévő üzletek ez év december végére elkészültek. Jelképes véletlen, hogy a jegyzői lak helyén, ahol Arany a Toldit megírta, s ahol Petőfivel találkozott, tágas könyvesbolt nyílt; Debreczeni János csizmadiamester háza helyén, amit Arany saját magának vásárolt meg, cipőbolt létesült.
1964. június 13. A rajoni néptanács titkára elrendelte, hogy a múzeum és a könyvtár kétnyelvű cégtábláját és órarendjét azonnal cseréeljék le. – A rajoni kultúrosztály vezetője közölte: ezentúl az intézmények alkalmazottainak egymás között is csak románul szabad beszélniük.
1964. július végén a szálloda szomszédságában megnyílt a Központi vendéglő nyári kerthelyisége.
1964. augusztus 22. Használatba adták a Deservirea KTSZ üzletházának II. emeletét, ahol a különféle mesterségek műhelyeit rendezik be.
1964. szeptember 22. A volt református parókia helyén, a templomtoronnyal szemben elkészült az ide tervezett lakótömb első harmada, 12 lakás. A többire 1965-ben és 1966-ban került sor.
1964. október 23. Megkezdik a Váradi út bal sarkán álló üzlethelyiségek és magtárak lebontását. A következő év novemberében már átadják a helyükre épített, kétemeletes tömblakásokat.
1964. december 31. A Pityegő-malom egykori bérlője lakásának a helyén elkészült a Metalul Vállalat emeletes irodaháza. E székhely udvarában folytatódik a műhelyek, raktárak építése.
1965. június 12. A népkert keleti sarkán, a strand szomszédságában új, városi közfürdő nyílt.

- 1965 júliusának első felében az Arany Múzeum földszintjéről eltávolították a Földi Jánost és Lovassy Lászlót ábrázoló festményeket, a IV. emeletről pedig a nemzeti színű koszorúszalagokat.
1966. február 5. és 15. között – a korábbi nagy havazások után – hirtelen beköszöntött az enyhület. A Fehér-Körös Kisjenőnél áttörte a gátat. Szalontán, a Kölesér partján összedőlt néhány épület. Több száz férfi a Körös-csatorna gátjának erősítésén dolgozott.
1966. február 19. Először kereste föl Nagyszalontát, és látogatta meg a Vörös Lobogó kollektív gazdaságot Nicolae Ceaușescu a párt főtitkára, Ion Gheorghe Maurer miniszterelnök és több bukaresti, nagyváradi pártaktivista.
1966. február 25. A múzeum rendezésében megnyílt Gy. Szabó Béla második kiállítása. Most a Dante és az Évszakok sorozat metszeteit tekinthették meg a látogatók.
- 1966 március elejétől kezdve az Arany János líceum hivatalos neve Liceul din Salonta.
- 1966 márciusának elején adták át a lakóknak a Vasút utca végén, a régi temető helyén épített tömbházat. (Kemény Béla villája közelében.) Az ide tervezett lakónegyednek ez volt a hírnöke.
- 1966 márciusa, áprilisa. Miután a pártvezetés és a Tartományi Múzeum – a Securitate utasítására – az Arany Múzeum éléről eltávolította annak vezetőjét, a Csonkatorony termeiben, tárlóiban olyan nyomtatott anyagokat is kiállítottak, amelyeknek a költő életművéhez nem volt semmi közük. A látogatóknak ezeket hét éven át el kellett tűrniük.
- 1966 Az idei népszámlálás szerint Nagyszalontán 17.754 személy él. Nemzetiségük szerint: magyar 12.932 (72,8%), román 4118 (26,6%), német 31, zsidó 41, szlovák 3, roma 4, egyéb 18. – A tanügyi intézményeket látogatja 4975 óvodás és diák, akiket 207 pedagógus oktat. A város teljes területe 16.980 ha; az utcák hossza 65 km, rádió előfizető 3796, televízió előfizető 860.

- 1966 június. A Rajoni Könyvtár állománya gyarapodik; már nem fér el az Arany-palota emeletének utcai traktusában. Ekkor a rajoni pártbizottság számukra kiutalja a múzeum két tágas kiállítási termét. Ezt követően e rendezvénysorozat szünetel, később az egykori irodába szorul.
- 1967 és 1969 között jelentős összegű beruházással készül a Geszti úton a Metalul vállalat új munkatelepe (kovácsműhely, munkacsarnokok, adminisztrációs épület). Igazgatója Tulván Ferenc, főmérnöke Bagosi Attila.
1967. szeptember 1. Ünnepeyes keretek között adták át a Gacsó városnegyed I-VIII. osztályos román és magyar tanulóinak az új iskolaépületet. A tornaterem csak 1970-ben készül el. Első igazgatója Alexandru Cicortăș.
- 1968 Az új közigazgatási törvény Romániában visszaállítja a megyerendszert, eltörölve a tartományokat és a rajonokat. A helységek pártbizottságának első titkára a polgármester tisztjét is betölti. A felduzzasztott pártapparátust leépítik; az aktivisták jó része a polgári életben jut vezető álláshoz. Mivel járásokat nem létesítenek, a szalontai bíróságot és a telekkönyvi hivatalt Nagyváradra költöztetik. A megye visszakapja régi nevét: Bihor-Bihar.
- 1968-1969 között építi a kollektív gazdaság a központi tanyán nagyteljesítményű daramalmát. Az elnök Czégé Sándor.
1970. szeptember 15. A Váradi út jobb sarkán, a hajdani Korona vendéglő helyén, megépült a kétemeletes új iskola. Kapuját az V-VIII. osztályos román és magyar gyerekek számára nyitotta meg. Első igazgatója Szemes Ernő.
- 1970 A Geszti úton elkészült a szennyvíztisztító állomás. 1983-1984-ben kibővítették.
1971. január 3-tól már dolgoznak a Viitorul KTSZ tavaly emelt épületében. Termékeik: hímzett női papucs, különböző anyagokból készült női és férfi papucsok, utazótáskák stb. A szövetkezet elnöke Varga Ferenc.
1971. január 10. Kézi perzsaszőnyeget szövő üzem kezdi meg működését a volt banképületben, 150 női alkalmazottal. Ez a váradi Crișana KTSZ kihelyezett részlege. Vezetője Vadkerti Rozália.

- 1972 nyara.** A Csonkatornyot három betongyűrűvel erősítették meg, mert a nyugati falán hosszú repedés támadt. Külsejét durván bevakolták, a tető alá csatornát szereltek, a cserepeket drótozással megerősítették.
- 1973. június 17.** Az egy éven át tartó javítás, közművesmunka befejezése után az Arany Múzeumba visszakerültek a költő relikviái. A tőle idegen anyagok kimaradtak. A helyi párt- és néptanácsi vezetők részvételével, mintegy 300 érdeklődő jelenlétében ismét megnyitották.
- 1973** Megkezdtek a város első vízvezeték hálózatának a lefektetését.
- 1973-1974** Készül a kollektív gazdaság központi irodaépülete és seprűkötő műhelye.
- 1973-1974** A harminc évvel ezelőtt megkezdett, de a hatalomváltás után abbahagyott Téli Gazdasági Iskola falai között és szomszédságában a Mobila Helyiipari Vállalat munkacsarnokokat épít. Igazgatója Pergő Dezső.
- 1974 augusztusában** indult meg a szebeni típusú szalámi termelése a Geszti úton létesített gyárban. Építése 60 millió lejbe került. Igazgatója Damșe Traian.
- 1974-1985 között** – pártutasításra – megkezdtek az egykor kiterjedt tanyavilág korlátozását.
- 1975. január 1.** A Viitorul KTSZ, a „papucsgyár” önállósul, véglegesen külön válik a Deservirea KTSZ-től. Tagságát elsősorban szabók, varrónők és bőrmunkások alkotják.
- 1975. január 3.** A Geszti út menti új textilgyárban megindul a termelés. Csak fehérvásznat és gézt készítenek. Elnevezése: Țesătorie de bumbac Salonta. Igazgatója Babău Mircea.
- 1975 tavaszán** a Mobila vállalat teljes termelési folyamatát a Baross (Democrației) tér épületeibe összpontosítják. Két egykori kisiparos család ekkor kapja vissza ingatlanát.

- 1975-1977 között épült a 42,6 m víztorony a református parókia szomszédságában. (E portán született Földi János.) A városi vízvezetékhez még nem használták.
1977. augusztus 23. A Mezőgazdasági Liceum új kétemeletes, 300 férőhelyes bentlakását használatba adták a Sarkadi úton, a központi épület szomszédságában. Igazgatója Balog Ioan.
1977. szeptember 1. A Metalul új nevet és fölöttes szövetet kap: FPSA, azaz Autóalkatrész gyár. Teherautók, autóbuszok, személykocsik tartozékait készítik, és bedolgozóit az aradi vagongyárnak. Kalapácsaik s egyéb termékeik nyugati piacokra is eljutnak.
- 1977 őszén átadásra kész a két hétemeletes toronyblokk, együttesen 56 lakással. Városunkban ezek az első épületek, ahol személyfelvonó működik.
- 1978 A Deservirea KTSZ irodái átköltöztek a Triznai-házba (Vasút utca), ahonnan eddig a Mobilát irányították. Az asztalosműhelyben és a korábbi gyermekkórházban varroda létesült, viszont a lakatosok, kosárfonók és az autójavítók számára a Mierlei-Rigó utcán építettek emeletes csarnokot és műhelyeket. Elnöke Orbán Imre.
- 1978 Korszerű csirkefeldolgozó berendezést helyeznek üzembe a volt Prodavicola (azelőtt Sándor-telep) Geszti úti csarnokába. Két év múlva, 1980-ban modern libavágó vonallal gyarapszik a baromfifeldolgozó.
1980. március 15. Megkezdték az eltervezett új poliklinika (közeti szakrendelő intézet) és az új kórház alapjának kiásását az eddigi kórház és a futballpálya közötti területen. Korábban itt park volt, és az egykori Gazdasági Ismétlőiskola épülete, amit lebontottak. Az új hármas épületről központi terv nyomán készült, amit Terdik Magda nagyváradi műépítész helyszerűsített.
- 1980 Az idén adták át a legtöbb blokképületet, s bennük 232 lakást a volt vasúti vendéglő helyén, továbbá a Petőfi utca és a Köztársaság út találkozásánál, ahova a Gulliver áruházat s a CEC hivatalt is beköltöztették.

- 1980-1981** között a Ser-Balogh, később Fráter ház telkén épül a háromszintes új posta – és telefonpalota. Eddig, 1941 és 1982 között a szomszédos Balogh házat bérelték, illetve elfoglalták. Jelenlegi helyválasztásukat az ide összpontosított telefonvonalak megléte döntötte el. A postai szolgáltatásokkal 1982 májusában költöztek át.
- 1980-1989** A kommunista rendszer válságának tünetei a lakosság mindennapi életére is kihatnak: közellátási nehézségek (tej és tejtermékek, cukor, hús, rizs, kávé, tea, déli gyümölcs, édességek), fűtőanyag, aragáz, benzin, gyógyszerek hiánya; takarékoskodás a villanyárammal, tévéműsor csökkentése stb.
- 1983 januárjától** Nagyszalontát is bekapcsolják az országos távhívási telefonhálózatba.
- 1984-1985** A mezőgazdasági termelősövetkezet modern, búzát őrölő malmot épített, és szerel föl a központi tanya közelében.
- 1984. május 1.** Ünneppélyes keretben avatták föl a négyszintes, új poliklinika épületét. Vezető főorvosa dr. Szathmáry Katalin.
- 1984 szeptembere és novembere** között költöztették át az új, ötszintes kórházi szárnyba a kijelölt osztályokat. Igazgatója dr. Nicoară Sasu.
- 1985** Az Unirea (Deservirea) KTSZ tagjainak és alkalmazottainak száma 1047 személy, akikhez még 50-100 bedolgozó számítható. Nagyszalontán 33 műhelyt és üzletet, Tenkén tízet tartanak fenn. A valutát hozó ruhafélék sorozatgyártása és a kosárfonás mellett tevékenységük több termelő és szolgáltató tevékenységet fog át. Az árutermelés 48%-a a külkereskedelem felé irányul. A szövetkezet elnöke Takó Katalin.
- 1986 ősze** A Váradi út bal oldalán, a korábbi disznóvásártéren átadták tulajdonosaiknak az első blokklakásokat. A következő években teljesen új kép fogadja a Nagyvárad felől érkezőket.
- 1987 tavaszán** kezdték meg a népkert nyugati sarkán emelendő lakótömbök alapjainak kiásását.
- 1989. augusztus 25.** A Váradi út elején megkezdték a zsinagóga lebontását. A zsidó hitközség – a hívők apadó száma miatt – nem volt képes

fenntartani, renováltatni. Ezt az intézkedést a lakosság ellenérzéssel fogadta, mert a Székely Mihály tervezte műemléket kulturális célra hasznosíthatták volna.

- 1989 augusztusának végére elkészült a CFR új állomásépülete, amelyet a régihez illesztettek. Ennek folytatásaként a forgalomirányítást is modernizálták, kiküszöbölve a váltók kézi kezelését.
1989. szeptember 18. Első csákányvágások a Baross (Democrați) téren. A korábbi park helyén tömbházak épülnek, de ezeket csak 1994-ben fejezték be, s adták át megrendelőiknek. A lakosság a zöldfelület csökkentésének nem örvendett, annál is inkább, mert öt évvel ezelőtt a park észak-keleti sarkára a PECO telepítette benzinkútját.
1989. december 22. Ma, 13 és 21 óra között zajlottak le a kommunista diktatúra bukásának helyi eseményei. A forrongó tömeg a városháza előtt gyülekezett, és spontán tüntetésbe kezdett. Az emeletről Ceaușescu portrékat, vörös zászlókat, jelszavas panókat dobáltak ki az utcára, és meggyújtották. A diktatúra legfőbb helyi képviselői, Dubei Juliánna és Ghiț Ioan párttitkárok a hátsó kijáraton hagyták el uralmuk színterét. Az erkélyre kilépő alkalmi szónokok felsorakoztatták a megbuktatott rendszer bűneit, és üdvözölték a várható változásokat. – Estszálltára a fiatalok a Kossuth-szoborhoz vonultak, énekeltek és a temesvári hősi halottak tiszteletére gyertyát gyújtottak. – Bent, a városházán, az alkalmoszerűen összegyűlt „forradalmárok” – a bukaresti televízió tanácsára – éjjel megalakították a Nemzeti Megmentési Frontot.
1989. december 28. A vállalatok, intézmények „forradalmár küldötci” megválasztották az NMF városi tanácsának és vezetőségének tagjait. Elnöke dr. Siladi Gheorghe állatorvos, titkára Fekete Pál Péter tanár.
1989. december 29. A szalontai magyarság – több évtizedes elhallgattatás után – ma 17 órakor tartotta első népgyűlését a szakszervezeti klubba tett egykori kaszinó nagytermében. A résztvevő mintegy 400 személy kimondta az RMDSZ helybeli szervezetének megalakulását.
1990. január 3. A magyar fiatalok legmozgékonyabb tagjai létrehozzák nemzedékük politikai, érdekképviseleti és kulturális szervezetét, a MIDESZ-t. Őt tagú vezetőséget választanak.

1990. január 10. Az NMF városi tanácsa Pelok Benedek mérnököt kéri fel a polgármesteri tisztségre betöltésére.
1990. január 21. A Nemzeti Megmentési Front városi tanácsa új nevet kap: a Nemzeti Szövetség Ideiglenes Tanácsa. Tagjainak többsége nem változott.
- 1990 januárjában, februárjában s az elkövetkező hónapokban a város lakossága, a kórház, az iskolák, az egyházak, s egyéb intézmények humanitárius segélyben részesülnek (élelmiszer, használt ruhák, gyógyszerek, kórházi bútorok, matracok, lepedők, takarók, iskolai felszerelések, könyvek.) Az ajándékok zöme Magyarországról, Hollandiából, Franciaországból, Olaszországból, Svájcól, Jugoszláviából érkezett.
1990. február 9-28. között az új gazdasági rendszer beköszöntésének jeleként a városi vezetőség 15 kisvállalkozói engedélyt bocsátott ki (taxi, kávézó, lángossütő stb.).
1990. február 17. Túrkeve küldöttsége ismerkedik Nagyszalontával; aláírják a testvérvárosi szerződést. A vizontlátogatás egy hónap múltán valósul meg. A következő hónapok, évek során a városok közötti kapcsolatok tovább bővültek Nagykőrös, Hajdúböszörmény, Sarkad, Méhkerék, Csepel (Magyarország), Rimaszombat (Szlovákia), Cestas (Franciaország), Boxtel (Hollandia) testvérré fogadásával.
1990. február 20. Talpoș Nicolae nemzetközi híró ökölvívó, e város mindaddig egyetlen olimpiai versenyzője, autóbaleset áldozata lett.
1990. február 23. Négy évtizedes kimaradás után megjelenik az első helyi újság *Szalontai Lapok* (II. sorozat) címmel. Kiadási nehézségek és papírhány miatt május 31-én, a 10. számmal megszűnt.
1990. március 2. Arany János születésnapjának lelkes megünneplése: délelőtt koszorúzás, délután irodalmi műsor zsúfolt terem előtt.
1990. március 10. Az RMDSZ-be eddig 2600 tag jelentkezett.

1990. március 15. Évtizedek óta az első szabad, de még visszafogott hangulatú ünnepség a Kossuth-szobornál. Este a MIDESZ felvonulása, gyertyákkal.
1990. március 23. és június 15. között jelenik meg a *Răsunet* (Visszhang) című, román nyelvű időszaki lap hat száma. Főszerkesztői: Nicolae Marian ortodox lelkész és Iulia Lăzăroiu főkönyvtáros.
1990. március Megalakul a Nemzeti Liberális Párt helyi szervezete. A háromtagú vezetőség közül kiemelkedik Romeo Simionaş.
1990. április 8. A megüresedett református lelkészi állásra a gyülekezet Mikló Ferenc gyantai lelkészt választotta meg, aki május 1-én foglalta el parókiáját.
1990. május 20. Általános választás Romániában. Az államelnök jelöltek közül Câmpeanura 200-zal többen szavaztak, mint Ion Iliescuro. – A szenátorokra adott voksok pártok szerinti megoszlása: Nemzeti Megmentési Front 3203, RMDSZ 7783, Nemzeti Liberális Párt 336, Nemzeti Parasztpárt 74. – A képviselőkre leadott szavazatok: Nemzeti Megmentési Front 2643, RMDSZ 7320, Nemzeti Liberális Párt 326, Nemzeti parasztpárt 76. – Az RMDSZ részéről végül országos viszonylatban a parlamentbe jutott 12 szenátor és 29 magyar képviselő. A pártok versenyében országos szinten a második helyen végzett.
1990. november 23. A bútorgyár mostantól S.C. Mobilsal S.A. néven önálló részvény-társaságként működik Bondár Imre faipari mérnök vezetésével.
1991. január 3. Megalakul a Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt helyi szervezete. Elnöke Coita Nestor ügyvéd.
1991. március 1. Az autóalkatrészgyár részvénytársasággá alakul át C.S. Metalul-MESA S.A. néven. Új igazgatója Porcsalmi Zoltán mérnök.
1991. szeptember 9. A kommunista diktatúra által betiltott Arany Emlékegyesületet egy értelmiségi csoport *Arany János Művelődési Egylet* néven ismét életre kelti. A költő kultuszán túl kezdeményező szerepet vállal a város magyar művelődési életében. Elnöke Tódor Albert, titkára Fekete Pál, tiszteletbeli elnöke Dánielisz Endre.

1991. szeptember 21-23. között Nagykovács 130 tagú küldöttség Nagyszalontára látogat ipari kiállítással, ifjúsági zenekarral, menettáncosokkal, irodalmi műsorral.
1991. október 19-22. között 150 tagú szalontai küldöttség utazik Nagykovácsra, ahol Matei Mihoc és Kiss János polgármesterek megkötik az ikervárosi szerződést.
1992. január 9. A hivatalos népszámlálás szerint városunknak 20.493 lakosa van. Egy esztendő leforgása alatt a népesség közel kétezer lélekkel csökkent. Ennek legfőbb oka a Magyarországra való, nagymérvű áttelepülés. Nemzetiségi megoszlás: magyar 12.655 (61,7%), román 7479 (36.5%), német 12, zsidó 12, egyéb 347. - A város területe 17.004 ha; a lakások száma 6995; az utcák hossza 71 km; a vízvezeték hossza 29 km; a gázvezeték 2.3 km. Óvodás és diák 5775, pedagógus 334, rádió előfizető 3732, televízió előfizető 4883, telefon előfizető 2704.
1992. február 9. Az első szabad helyhatósági választásokon a városi képviselőtestület tagjainak 60%-a az RMDSZ listáján jutott be a tanácsosok sorába. Nagyszalonta polgármestere Tódor Albert mérnök lett.
1992. február 29. – március 1. Arany János születésének 175. évfordulója magasan kiemelkedik az utóbbi évtizedek hasonló rendezvényei közül. Pénteken Nagyváradon, a színházban idézték fel a költő életművét a helybeli és vendég írók, művészek. Szombaton Nagyszalontán, a városháza dísztermében, az Aranyra szentelt tudományos ülészen két ország irodalomtudósai olvasták fel tanulmányaikat. Vasárnap délelőtt Tökés László református püspök templomi szolgálata után a vendégek s a helybeliek sokasága a később Aranyról elnevezett parkba vonult, ahol lelkes hangulatban avatták föl Kiss Istvánnak a költőt megformáló bronzszobrát. A jeles személyiségek tisztelgő beszédei után az ünneplők az Arany-portához igyekeztek. Az eseménysorozat a református templomban, három budapesti színművész előadójával zárult.
1992. március 5. Az Unirea (volt Deservirea) KTSZ átalakul Samix Részvénytársasággá. Termelésének központjában a fehérnemű készítés

- áll. A következő év végén a vállalatnak 749 alkalmazottja van. Igazgatója Sárközi Sándor mérnök.
1992. április 7. A Viitorul KTSZ átalakul S.C.C.A. Vicom Szövetkezeti-Kereskedelmi Részvénytársasággá. Másfél év múltán 317 alkalmazottja van.
1993. november 1. A katolikus plébániára, Gyenge Béla esperes személyében, új lelkész érkezik.
1994. február 27. Először használtak mikrofont és hangszórót a református templomban az igehirdetés fölerősítésére.
1994. március. A polgármesteri hivatal kiadja kétnyelvű értesítőjét *Szalontai Krónika – Cronica de Salonta* címmel.
1994. augusztus 19. és szeptember 30. között jelenik meg a *Szalontai Újság – Gazeta de Salonta* 31 száma.
1994. december 23. Az olvasók elé lép a *Szalontai Napló – Jurnal salontan* hetente, majd hetente két alkalommal kiadott lap. Napjainkban is megjelenik. Szerkesztői gyakorta változnak.
1995. február 10. A városvezetés döntése értelmében a volt kaszinó, a kommunizmus idején szakszervezeti klub, az RMDSZ és más magyar szervezetek székháza lett. A lakosság rövid idő múltán Magyar Házként emlegette.
1995. augusztus 31. Kétnyelvű ünnepség keretén belül adták át a város déli kijáratánál, az Aradi út végén Románia első MOL benzintöltő állomását. Társ tulajdonosa a Májlinger-család. Négy év múltán a kút más tulajdonába került.
1995. nyara. A római katolikus templomot vaskerítéssel vették körül.
1996. április 6. Déli 12, illetve 13 órakor nyitották meg a Nagyszalonta – Méhkerék határátkelőt a személyforgalom számára. A súlyos áruszállító autók közlekedése Sarkad városában akadályokba ütközik. – Az 1989-es politikai fordulat után az illetékes hatóságok a jeles egyházi ünnepken olykor megengedték, hogy a környékbeliek rokonaikat fölkeressék.

Azonban az összekötő aszfaltos út, s a vámépületek csak mostanra készültek el.



A város központja 1938-ban

1996. **április 19.** Néhány üzemben a földgázt már eddig is használták fűtésre. Ma jelképesen három magánházban lobbantották lángra.
1996. **augusztus 20.** A római katolikus templom elé a hívek egy műköből és márványból készült, a megfeszített Krisztust felidéző keresztet állítottak. Tempfli József megyéspüspök avatta föl Szent István ünnepén.
1996. **november 3.** Országos választás Romániában, a politikai fordulat után a harmadik. Nagyszalontán a választásra jogosultaknak 72,5%-a jelent meg. Az államelnök-jelöltekre leadott szavazatok megoszlása: Frunda György 41,4%, Emil Constantinescu 21%, Ion Iliescu 12%, Petre Roman 11%. – A szenátorokra adott voksok, pártok szerint: RMDSZ 48%, CDR 15,6%, USD 8,2%, PDSR 7,6%, PUNR 3,9%. – A képviselőjelöltekre adott szavazatok: RMDSZ 48%, CDR 13,6%, USD 6,8%, PDSR 5,8%.
1996. **november 23-24.** A református püspökség az Erdőhádi napok ünnepségsorozatát Árpád faluban indította útjára. A millecenáriumi alkalmából a templom falán Erdélyi Józsefre, egykori házán Sárközy Gerő parasztköltőre emlékeztető márványtáblát, a templom udvarán kopjafát lepleztek le.

1997. május 25. Az Aradi úton fölavatták a holland segítséggel épített, a szalontai református egyház tulajdonát képező „Peter” iskolát. Falai között hátrányos helyzetű gyerekeket nevelnek.
1997. szeptember 19-21. Sinka István születésének centenáriuma. Szombaton a költőt értékelő irodalomtörténeti előadások hangzottak el. A vasárnapi istentisztelet után a Túrkevéért Alapítvány által ajándékozott, Talamasz Lajos készítette mellszobor leleplezése következett. Jelen volt Szim Magda, a költő felesége, Sinka Zoltán a legkisebb fia, dr. Medvigy Endre irodalomkutató; az adományozók részéről dr. Szabó Zoltán és az emlékművet alkotó művész.
1998. március 15. A szabadságharc kitörésének másfél százados évfordulóját méltó módon ünnepelte e város népe. Az események műsorát az RMDSZ, a MIDESZ és a polgármesteri hivatal állította össze. Utóbbi jelentette meg e nap köszöntésére *Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc Nagyszalontán* című könyvecskét.
1998. április 12. Egyházi ünnepség keretén belül szentelték fel a román baptisták imaházát. Tervezője Aurel Galchiş mérnök, aki teológiai képesítést is szerevve gyülekezete első lelkésze lett. Hat évvel ezelőtt vásárolták meg a Jámbor családtól a Kálvin utca 40 szám alatti ingatlant, majd külföldi gyülekezetek anyagi segítségével öt év alatt elkészült a Betel nevet viselő templom. A 89-es fordulat után ez a város második új középülete.
1998. április 24. Fölvatják a város harmadik új középületét, a Román Fejlesztési Bank székházát. Tervezője a nagyváradi Radu Fortus. Helyén egykor az Oszaczkycukrászda állott.
1998. október 24. Arany László halálának 100., és édesapja halálának 116. évfordulójára emlékeztek a helybeliek, s a meghívott vendégek. Délelőtt a városháza dísztermében irodalomtörténészek értékelték Arany László életművét, majd az egykori notariális quártyély telkéhez, Arany László szülőhelyéhez vonultak, hogy fölavassák a hely jelentőségére emlékeztető márványtáblát. Délután a kicsinyek mesemondó versenyre zajlott. Ez a vetélkedő a következő években állandósult.

1999. március 14. Az Arany Lászlóra emlékeztető tábla szomszédságában leplezték le annak párját, amely Arany és Petőfi itteni találkozására figyelmeztet. Mindkettő Tódor Albert polgármester és Nagy-György József az egyesület elnöke kezdeményezésének eredménye.
1999. március 25. és november 30. között jelent meg a *Mesagerul de Salonta* román nyelvű hetilap 31. száma. Főszerkesztője Maria Morgovan.
1999. június 19. Egyházi szertartás keretében márványkeresztet szenteltek fel az ortodox templom előtt. Kezdeményezője Nicolae Marian párókus lelkész, állítója a Román Nemzeti Párt.
- 1999 nyara. Megkezdték a Tókert-szőlő útfelőli részén az első magánvillák alapjának ásását. 2002 őszére már négy épület sorakozik egymás mellett, megszépítve az utca képét.
1999. augusztus 27-29. A Csonkatorony restaurálásának, majd az Arany-relikviák itteni elhelyezésének 100. évfordulójára emlékeztető, két országra szóló ünnepélyt szervezett az MTA Irodalomtudományi Intézete és az Arany Emlékmúzeum, élén Zuh Imre muzeográfussal. A három napra terjedő ünnepségen irodalomtörténeti előadások hangzottak el hazai és magyarországi kutatók részéről. Műsorral lépett fel a kolozsvári bábszínház és a nagyváradi Szigligeti Társulat; volt képtár megnyitó, majd könyvbemutató.
1999. december 2. Zilahy Lajos halálának 25. évfordulóján hamvvedrét a Farkasréti temetőből a budapesti Nemzeti Panteonba helyezték át. A megemlékezésen a Magyar Írószövetség és a kezdeményező Arany János Művelődési Egyesület küldöttsége vett részt.
1999. december 4-5. A Zilahy-emlékidezés Nagyszalontán folytatódott. Szombaton délelőtt tudományos ülészak, délután erre az alkalomra készült emlékkönyv bemutatója, amit a nagyváradi színészek műsora követett. Vasárnap Pomogáts Bélának, a Magyar Írószövetség elnökének méltató beszéde, majd Zilahy mellszobrának leleplezése a kialakuló szoborparkban. Alkotója Katona József szolnoki képzőművész, ajándékozója a Magyar Írószövetség és a Túrkevéért Alapítvány.
2000. július 16. Visszhangot keltő Bocskai ünnepség az alapító fejedelem egész alakos bronzszobrának leleplezése alkalmából. Alkotója Kolozsi

Tibor erdélyi képző-művész. A költségek meghatározó részét a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, a magyarországi Bocskai Szövetség, a helybeli Bocskai Alapítvány s a református egyház állta. Az egész napos eseménysorozaton több ezren vettek részt, közöttük olyan jeles személyiségek, mint özv. Antall Józsefné, Dávid Ibolya igazságügy miniszter és Tökés László református püspök.

2000. **augusztus 20.** A magyar államalapítás tiszteletére a katolikus templom bejáratánál fölavatták a Karancsi Sándor tervezte és öccse, László által faragott kopjafát. Tempfli József megyéspüspök szentelte föl, majd Demszky Gábor, Budapest székesfőváros főpolgármestere szölt a millenium jelentőségéről.
2000. **december 31.** Ebben az évben született 166 gyermek, meghalt 252 személy. Apadás 86 fő. Véglegesen eltávozott 388, beköltözött 263, tehát 125 személlyel kevesebben.
2001. **május 9.** Tisztelgés Kulin György, a város szülöttének emléke előtt. Délután a Művelődési Házban tudományos ülészak magyarországi és hazai kutatók részvételével. Utána a jelenlévők a kiváló csillagász mellszobrának fölavatásán vettek részt. Jelen volt a mű alkotója, dr. Domokos Béla budapesti képzőművész, és Dévai Nagy Kamilla előadóművész. Az emlékmű teljes költségét a Kulin család fedezte.
2001. **május 25.** A Váradí út bejáratának bal oldalán állították és avatták föl a Madarászon született és Szalontán iskolázott Teodor Neş nevelő, kultúrpolitikus mellszobrát. Alkotója Cornel Durghcu nagyváradí művész.
2001. **augusztus 15.** A román városrészben a tanács és az ortodox egyház kialakította a Szűz Máriáról elnevezett pihenőparkot. Közepébe egy díszesen faragott keresztet (troiță) helyeztek. Tódor Albert polgármester és Nicolae Marian lelkész avatta föl.
2001. **november 30.** Nagyszalontát e napon municípiummá, megyei jogú várossá nyilvánították. Az előléptetést Székely Ervin országgyűlési képviselő harcolta ki. Szülővárosa hálából díszpolgárrá avatta.
2002. **február 28.** Ma került ki Kriszta Attila nyomdájából az Arany Egyesület hírlevele, a Nagy-György József és Fábián Imre szerkesztette *Arany*

Koszoróinak az első száma. Negyedévenként 500 példányban jut el az olvasókhöz.

- 2002. március 18-25.** között tartott népszámlálás Nagyszalontán 18.137 lakost talált. Az egy évtizeddel korábbival összevetve most kétezeröttszázhuszonhárom lélekkel kevesebbet jegyeztek föl, ami 14%-os csökkenést jelent. A népesség nemzetiségi összetétele: 10.551 magyar (58%), 7268 román (40%), 241 roma (1,5), 47 szlovák (0,3%) és 30 egyéb (0,2%). – A lakosság vallási felekezet szerinti megoszlása: ortodox 6592, római katolikus 1398, görög katolikus 121, református 9118, evangélikus 24, unitárius 15, baptista 615, pünkösdista 94, adventista 22, egyéb vagy ateista 138. – Gazdasági szempontból: állásban van 6325, munkanélküli 364, nyugdíjas 5160, háztartásbeli 1047, tanuló, főiskolás 2974, eltartott (családban) 1655, állami eltartott 118, egyéb gazdasági helyzet 512.
- 2002. június 8.** Az Arany-élmű szomszédságában leplezték le alkotójának, Kiss István Kossuth-díjas művésznak a bronzszobrát, amely nővérenek B. Kiss Lenkének a munkája. Költségeit a rokonság állta. Az ünnepséget tudományos értekezések előzték meg, és művészi műsor követte. E mellszobor hazakerülése Bondár Imre ny. Könyvelőnek, az Arany Egyesület alapító tagjának köszönhető.
- 2002** E nyáron és ősszel – a korábbiakat felülmúló lendülettel – folytatódott a gázvezeték földbe helyezése. Elérte a központi tömbháznegyedet, a Kálvin, a Kossuth, a Maniu, a Petőfi, a Lovassy utcát és a Főteret. A gázvezeték teljes hossza 22,2 km. Év végén ezzel láttak el 5 ipartelep, 36 intézményt és 1208 ingatlant, családi fogyasztót. – A város egy részét behálózó vízvezeték hossza 33,5 km.
- 2002. szeptember 15-én** ünnepelte a református egyház Kossuth Lajos születésének 200. évfordulóját. A torony alatt ekkor leplezték le a Magyarok Világszövetsége ajándékozta márványtáblát. Díszbeszédet Patrubány Miklós elnök mondott.
- 2002. szeptember 19.** Tódor Albert polgármester és az Arany Egyesület a Magyar Házban ezen a napon tartotta a Kossuth-ünnepséget. Meghívott előadók: Egyed Ákos akadémikus (Kolozsvár) és dr. Erdmann Gyula (Magyarország). Beszédcikket művészi műsor követte.

- 2002. november 14.** Emlékezés Székely László műépítészre, a városháza és a főgimnázium megtervezőjére, születése 125. évfordulóján. A díszteremben lezajlott ünnepség folytatásaként a városháza előcsarnokában reá emlékeztető márványtáblát lepleztek le. A megőrkítés ötlete dr. Balogh Árpád városi tanácsostól származik.
- 2002. december 1.** Románia nemzeti ünnepének keretében leplezték le az ortodox templom közelében Avram Iancu bronz mellszobrát. Alkotója Cornel Durgheu nagyváradai professzor. A költségeket adományokból fedezték. – A szoborállítás Nicolae Marian helybeli ortodox lelkész kitartó követelésének az eredménye.
- 2002. december 25.** A Füveskert egyik terén az ortodox egyház keresztet szentelt föl.
- 2002. december 31.** Az anyakönyvi hivatal jelentése szerint ebben az évben 137 újszülöttet jegyeztek be (73 fiú, 64 lány, nemzetiségük szerint 73 román és 66 magyar); meghalt 237 (115 férfi, 122 nő). A fogyás keréken 100 lélek. Házasságra lépett 74 pár, többségükben románok.

